

E. Normann

III - 1820

KURG KÜNDMAS

Äratrükk koguteosest „Kaleviste mailt“
(Õpetatud Eesti Seltsi Kirjad III)

Tartu 1935

S.
820

A-9216

III - 1820

Kuigi kändmas.

TARTU ÜLIKOO
RAHALAULE SAMINÄR

Kurg kündmas.

Erna Normann.

Sissejuhatuseks.

Arutlusalune laul „Kurg kündmas“ on eesti vana rahvalaul. Laulu sisuks on tavaliselt lugu, milles laulik leiab metsas kure kündmast, lööb kurge kas külje, küüru või kondi pihta ning viib ta siis koju. Kodus lüpstakse kurge ja piima saab lüpsiku (või mõne muu mõõdu) täis.

Sündmustik on õige lihtis, vähe paeluv ning just seetõttugi ehk laul omab vähest populaarsust ja näib olevat suuresti ununenud, sest palju on neid teisendeid, mis on vaid lühikesed katked, õieti laulu algus ainult.

Käesolev töö taotleb kolmesugust sihti: 1) rekonstrueerida laulu algkuju, 2) leida laulu tekkimisaeg ja levimissuunad ning 3) määratella tekkimisaeg. Ühtlasi on vaadeldud üksikult laulu mitmesuguseid kontaminatsioone.

Teisendite üldarv on 107, neist 14 leiduvad trükituna J. Hurda „Setukeste laulude“ I ja III köites (Helsingi 1904, 1907), teised 93 käsikirjalist teisendit on talletatud Eesti Rahvaluule Arhiivi. Maakonniti on teisendeid: Virumaalt — 9, Järvamaalt — 2, Harjumaalt — 6, Läänemaalt — 4, Saaremaalt — 11, Pärnumaalt — 10, Viljandimaalt — 17, Tartumaalt — 18, Võrumaalt — 11, Setumaalt — 18 ja tundmatu päritoluga — 2.

Teisendite loendit pole esitatud, see on saadaval Eesti Rahvaluule Arhiivis.

Värsiloend.

Läksin metsa kõndima.

- Aa. Läksin metsa kõndimaie — Kad 2, JJn 1, Vig 1, Pha 1, Aud 1, Tor 1, Pär 1, 2, Hää 1, 2, Vil 1, SJn 1, 2, KJn 1, Vlx 1, Lai 1, Kod 2, Vön 1, Rön 1, Ote 1, 2, Vas 1, 2, 3, 4, Se 7, 12, 16.
- Ab. Lätsi ma mõtsa kõndimaie — Vas 6, Se 3.

034617449

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU

- Ac. Läksi mina metsa kõndimaie — Kaa 1, Hls 1, Kam 1, 2, Ote 3, Tt 1.
 Ad. Ma läksi metsa kõndima — Mus 1.
 Ae. Лятi мѣтца сиссъ кыньтима (Lät'si mõtsa siis kündigtima) — Se 4.
 Af. Lätši õks mõtsa kõndimahe — Se 2.
 Ag. Lätši õks no mõtsa kõndma — Se 9.
 Ah. Lätši sis ma mõtsa kõndimale — Kan 1.
 Ba. Läksi metsa hommikulla — Saa 1, Hel 2, Trv 3, 5, Pst 1, Vil 2, Rõu 2.
 Bb. Läksi siis mõtsa hommikulla — Tro 1.
 Bc. Lätši mõtsa hommikulta — Hel 1, Trv 2, 4, Pst 2, Puh 1, 2, San 2, 4.
 Bd. Lätšin mina mõtsa hommigult — San 3.
 Be. Lätši mõtsa hummukuta — Urv 2.
 C. Vel'o lät's mõtsa hummogul — Se 11.
 D. Lätši mõttsa enne kuuda — Pst 3.
 Ea. Läksi metsa hulkumaie — Jõh 2, Kod 1.
 Eb. Läksi ma metsa hulkumaie — Vai 1.
 Ec. Läksi aga metsa hulkuma — Mus 3.
 Ed. Lätši õks ma hulkma hummokul — Se 8.
 F. Lät'si iks ma mõtsa käuma — Se 5.
 G. Lätši mõtsa minemähe — Vas 5, Se 18.
 H. Lätši mina mõtsa kõmberdama — Nõo 1.
 I. Läksi metsa kõnnolema — Kaa 3.
 J. Lät'si iks mõtsa kaema — Se 6.
 K. Läksi metsa kündemaie — Tõs 1.
 L. Ma läksi metsa kõmpima — Vig. 2.
 M. Lätši mõtsa seenile — San 1.
 N. Läksi tiele kõndimaie — Kos 1.
 O. Läksi välja vatamaie — Jõe 1.
 P. Läksi soosse soitemaie — Kuu 2.

P u u d u b: Jõh 1, Hlj 1, Kad 1, Sim 1, VMr 1, Koe 1, Kuu 1, 3, Jür 1, Mär 1, Rid 1, Mus 2, Khk 1, Kaa 2, Põi 1, Muh 1, 2, Trv 6, Urv 1, Rõu 1, Se 1, 10, 13, 14, 15, 17, Tt 2.

P ü h a p ä e v a h o m m i k u l .

- Aa. Pühapäeva hommikulla — Vai 1, Jõh 2, Kad 2, Kuu 1, Kos 1, Lai 1, Kod 2, Võn 1, Ote 1.
 Ab. Pühapäile hommikulla — JJn 1.
 Ac. Pühapäeva hommingulta (hommokult) — Kam 1, Rõn 1, Ote 3, Tt 1.
 Ad. Pühapäile ommikulle — Vig 1, Aud 1, SJn 1.
 Ae. Pühapeta homikuta — Mus 3.
 Af. Pühapäeva omiku — Pär 1.
 B. Pühal, argil hommikul — Pha 1.
 C. Püha päivä õdagul — Nõo 1.

- D. Pühapäeva pidamaje — Kod 1.
 Ea. Uduselta ommikulta — Vil 1.
 Eb. Uduselle homikulle — KJn 1.
 Fa. Hommikulta hulkumaie (hulkimahe, hulgimahe, huljoma, uilumaie, uilumaie) — Tõs 1, Tor 1, Hls 1, Vlx 1, Vas 1, 2, 3, Se 6, 12.
 Fb. Hummogulla hulkimahe (huljuma) — Vas 6, Se 7, 9, 18.
 Fc. Hommikule uljumaie (hulkumaie) — Pär 1, Hää 1.
 Ff. Hummogu hul'kima — Se 5.
 G. Ommikulta, varavelta — Pst 2.
 H. Hommigult ja õdangult — San 3.
 Ia. Vara enne valgeetta — Trv 5, Urv 2, Rõu 2, Se 8.
 Ib. Vara valgē tulleen — San 2.
 Ic. Õige varra valgeenna — Ote 2.
 J. Vaeval päeva valgeela — Pst 1.
- P u u d u b: Jõh 1, Hlj 1, Kad 1, Sim 1, VMr 1, Koe 1, Kuu 2, 3, Jõe 1, Jür 1, Mär 1, Vig 2, Rid 1, Mus 1, 2, Khk 1, Kaa 1, 2, 3, Pöi 1, Muh 1, 2, Hää 2, Saa 1, Hel 1, 2, Trv 1, 2, 3, 4, 6, Pst 3, Vil 2, SJn 2, Kam 2, Puh 1, 2, San 1, 4, Kan 1, Urv 1, Rõu 1, Vas 4, 5, Se 1, 2, 3, 4, 10, 11, 13, 14, 15, 16, 17, Tt 2.

Argipäeva õhtul.

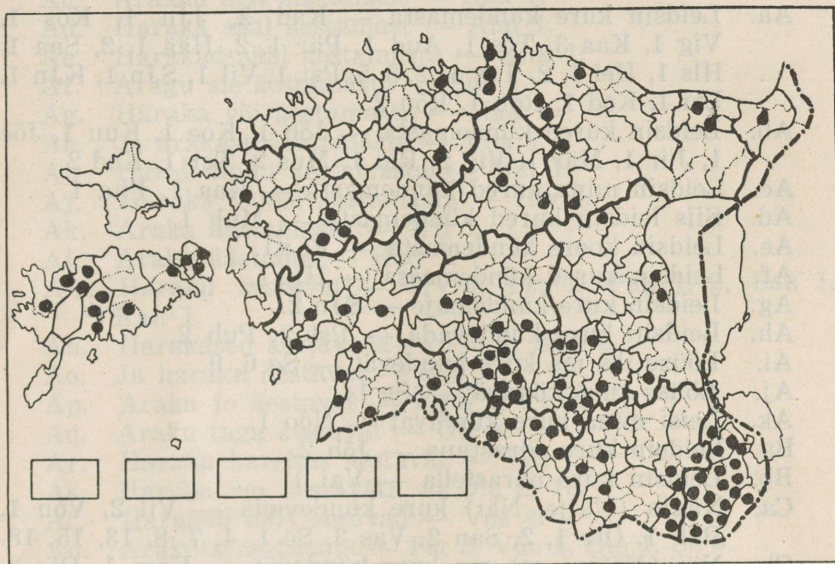
- Aa. Argipäeva õhtuulla — JJn 1, Pär 2.
 Ab. Argi päile õhtuella — Aud 1.
 Ac. Argipäile õhtuelle — Vig 1.
 Ad. Ja aergi päeva õhtul — Kos 1.
 Af. Äri päivä õdangulta — Kam 1, Rõn 1, Ote 3, Tt 1.
 B. Äri päivä hommukul — Nõo 1.
 Ca. Hargi päeva aegutela — Vai 1, Lai 1.
 Cb. Hargipäeva aegutama — Kod 1.
 Da. Õhtaela hulkumaie — Hää 2b.
 Db. Õhta aeal hulkumaie — Hää 2a.

P u u d u b: Jõh 1, 2, Hlj 1, Kad 1, 2, Sim 1, VMr 1, Koe 1, Kuu 1, 2, 3, Jõe 1, Jür 1, Mär 1, Vig 2, Rid 1, Mus 1, 2, 3, Khk 1, Kaa 1, 2, 3, Pha 1, Pöi 1, Muh 1, 2, Tõs 1, Tor 1, Pär 1, Hää 1, Saa 1, Hls 1, Hel 1, 2, Trv 1, 2, 3, 4, 5, 6, Pst 1, 2, 3, Vil 1, 2, SJn 1, 2, KJn 1, x1, Kod 2, Võn 1, Kam 2, Puh 1, 2, Ote 1, 2, San 1, 2, 3, 4, Kan 1, Urv 1, 2, Rõu 1, 2, Vas 1, 2, 3, 4, 5, 6, Se 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, Tt 2.

Mis ma eest leidsin.

- Aa. Mis ma sealta eesta leidsin — Jõh 1, Kos 1, Mär 1, Vig 1, Rid 1.
 Ab. Mis ma säält aga eesta lêitsi — Kaa 1.
 Ac. Mis ma seält siis eesta leidsin — Kaa 3.
 Ad. Mis ma säält siis ikka leidsin — Khk 1.

- Ae. Mis ma siis aga sääлта leidsi — Mus 2.
 Ba. Mis ma metsast eesta leitsin — Tõs 1, Tor 1, Pär 1, 2,
 Hää 2, San 1.
 Bb. Mis mina metsast eesta leidsin — Vig 2, Aud 1.
 Bc. Mis mea mõtsast löudsi eesi — Hls 1.
 Bd. Mis ma leidsin metsasta — Kod 2, Hel 1, 2.

Laulu „Kurg kündmas“ teisendite üldine esindus.

- Be. Mis ma leidsin mõtsastagi — Pst 1, KJn 1.
 Bf. Mis ma sealta metsast(a) leidsin — JJn 1, Trv 2, Puh 2.
 Bg. Mis ma leidsin metsassagi — Vil 1.
 Bh. Mis mina leidsin metsassagi — SJn 2.
 Bi. Mis ma mõtsast leidanessa — Trv 1.
 Bj. Mis ma mõtsast löüsinesse — Trv 3.
 C. Mis ma leidsin lepikusta — Jür 1.
 D. Mis mina leidsin tee-ääresta — Vlx 1.
 E. Miä iks ma löüze minnenäni — Se 6, 9.
 F. Mis ma mõtsast sääлта näie — Trv 4.
 Ga. Miä näi minnehnänni — Vas 5.
 Gb. Mia näi ma minnenänni — Se 7.
 H. Miä iks näi naiokēnē — Se 12.
 Ia. Miä näie nurme pääl — Se 13.
 Ib. Mis timä näge nurmē pääle — Se 14.
 J. Meä aks johto nägemähe — Se 3.

Puudub: Vai 1, Jõh 2, Hlj 1, Kad 1, 2, Sim 1, VMr 1, Koe 1, Kuu
 1, 2, 3, Jõe 1, Mus 1, 3, Kaa 2, Pha 1, Põi 1, Muh 1, 2, Hää 1, Trv 5, 6,

Pst 2, 3, Vil 2, SJn 1, Lai 1, Kod 1, Vön 1, Kam 1, 2, Nõo 1, Puh 1, Rõn 1, Ote 1, 2, 3, San 1, 2, 3, 4, Kan 1, Urv 1, 2, Rõu 1, 2, Vas 1, 2, Vas 3, 6, Se 1, 2, 4, 10, 11, 14, 15, 16, 18, Tt 1, 2.

Leidsin kure kündmast.

- Aa. Leidsin kure kündemasta — Kad 2, JJn 1, Kos 1, Vig 1, Kaa 3, Tõs 1, Aud 1, Pär 1, 2, Hää 1, 2, Saa 1, Hls 1, Hel 1, 2, Trv 1, 2, 3, 5, Pst 1, Vil 1, SJn 1, KJn 1, Lai 1, Kod 1, Rõn 1, Rõu 2.
- Ab. Leidsin kured kündemasta — Jõh 1, Koe 1, Kuu 1, Jõe 1, Jür 1, Mär 1, Vig 2, Rid 1, Mus 2, Tor 1, Kod 2.
- Ac. Leidsin mina kured kündemasta — Kaa 1, Pha 1.
- Ad. Siis leidsin kured kündemasta — Muh 1.
- Ae. Leidsin koore kündemasta — Vl xl.
- Af. Leidsin kured kündemassa — Hlj 1.
- Ag. Leidsin kure kündemaje — SJn 2.
- Ah. Leidsin kure kündeveda — Pst 2, Puh 2.
- Ai. Lõuze iks ma kurē kundevät — Se 6, 9.
- Aj. Lõüse kurõ kündvät — Se 14.
- Ak. Leisi mina kure kündival — Nõo 1.
- Ba. Leidsin kure odrastana — Jõh 2.
- Bb. Leidsin kure odrastella — Vai 1.
- Ca. Nägin (Näije, Näi) kure kündeveda — Vil 2, Vön 1, Puh 1, Ote 1, 2, San 2, Vas 3, Se 1, 4, 7, 8, 13, 15, 18.
- Cb. Näi (Näije, -es) ma kure kundevät — Kam 1, Ote 3, San 1, 4, Kan 1, Urv 2, Vas 4, Se 16, Tt 1.
- Cc. Näi mina kure kündavat — Trv 4.
- Cd. Näije ma iks kureje kündivat — Vas 2.
- Ce. Näi iks ma kurē kundevät — Se 2, 5.
- Cf. Näi (Näie) iks kure kündvät — Se 10, 11, 12.
- Cg. Näggin siis kurre kündivad — Tt 2.
- Ch. Näie eks kurge kundevätä — Se 3.
- Ci. Näi mina kurgi kündivättä — Kam 2, San 3.
- Cj. Nägin sääl kured kündavat — Kaa 2.
- Ck. Seal nägin kured kündavada — Põi 1, Muh 2.
- Cl. Näk nurmel kurē kundevät — Se 17.
- Cm. Nägin: kured künnavad — VMr. 1.
- Cn. Nägin kured kündemaie — Sim 1.
- D. Näiie kure küllvavada — Pst 3.
- E. Nägin mina kured kondimasta — Kuu 2.
- F. Näije ma kurõ kunnu all — Vas 1, 6.
- G. Näi kure kannu alta — Vas 5.
- H. Pani aga kured kündemaie — Kad 1.

P u u d u b: Kuu 3, Khk 1, Mus 1, 3, Trv 6, Urv 1, Rõu 1.

H a r a k ä e s t a m a s t .

- Aa. Haraka äestamasta — JN 1, Koe 1, Kos 1, Rid 1, Pär 1, 2, Hää 2, Hel 1, 2, Trv 1, 2, 5, Pst 1, Vil 1, SJn 1, KJn 1, Vl x1, Lai 1, Rõu 2.
- Ab. Harakad äestamasta — Jõh 1, Kuu 1, Jõe 1, Jür 1, Vig 1, Mus 2, Muh 1, Kod 2.
- Ac. Arakad aga äestamast — Kaa 1.
- Ad. Haraka sääl äestamast — Aud 1.
- Ae. Harakad sääl äestamasta — Khk 1.
- Af. Aragu sie äestamasta — Saa 1.
- Ag. Haraka või äestamasta — Hää 1.
- Ah. Ja arakase äestamasta — Pha 1.
- Ai. Harak lindu äestamasta — Rõn 1.
- Aj. Haraka löüdsi äestamasta — Hls 1.
- Ak. Araka äestamassa — Hlj 1.
- Al. Araka äästama — Kod 1.
- Am. Haraku äestavat — Trv 4, Pst 2, Puh 1, 2, San 1, Kan 1.
- An. Harakased äestavada — Põi 1, Muh 2.
- Ao. Ja haraku äestavat — San 3.
- Ap. Araka jo äestavat — Kam 1, Tt 1.
- Aq. Araku taga äestavat — Ote 3.
- Ar. Haraka kareltes äestavat — Vas 2.
- As. Haraka näi äestävätä — Ote 2, 16.
- At. Harakad näij äesävad — Vas 4.
- Au. Arakuta äestavata — Pst 3, Võn 1, Ote 1, Se 3.
- Av. Harakuida äestavad — Vil 2, Kam 2.
- Aw. Harakad äestamaie — Kad 1, SJn 2.
- Ax. Arakaide äästamaie — Sim 1.
- Ay. Arakad äestasivad — VMr 1.
- Ba. Haraku atra ajavat — Urv 2.
- Bb. Arakagi ajavat — San 2.
- C. Ja harakad agulemast — Mus 3.
- Da. Haraka aida tegemasta — Kaa 3.
- Db. Harakad aida tegevad — Kaa 2.
- P u u d u b: Vai 1, Jõh 2, Kad 2, Kuu 2, 3, Mär 1, Vig 2, Mus 1, Tõs 1, Trv 3, 6, Nõo 1, San 4, Urv 1, Rõu 1, Vas 1, 3, 5, 6, Se 1, 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 18, Tt 2.

V a r e s e v a g u a j a m a s t .

- Aa. Varese vagu ajamasta — Pär 1, Hää 1, 2, Hel 1, 2, Trv 5, SJn 1, KJn 1, Rõu 2.
- Ab. Vares vagu aejamasta — Kod 1.
- Ac. Varesed vagu ajamasta — Kuu 1, Vig 2.
- Ad. Ja varesed vagu ajamast — Mär 1.
- Ae. Varesse vagusi ajamast — Lai 1.
- Af. Ja varese vagu ajavat — San 3.

- Ag. Vana varesse vagu ajavat — Puh 2.
 Ba. Varesse vagu vedamast — Kad 2, Saa 1, Trv 2, 3, 4, Vil 1.
 Bb. Vareksed vagu vedamast — Jõe 1.
 Bc. Varesed vagu vedama — Kad 1, SJn 2.
 Bd. Varekseid vagu vedama — Sim 1.
 Be. Varesse vagu vedavat — Pst 1, 2, 3, Vil 2, Puh 2, Ote 1.
 Bf. Varest vaku vedavata — Võn 1.
 Bg. Varesse vagu vedäväl — Nõo 1.
 Bh. Vareksed vagu vedasid — VMr 1.
 C. Varesed teibud vaheldavad — Kaa 2.

P u u d u b: Vai 1, Jõh 1, 2, Hlj 1, JJn 1, Koe 1, Kuu 2, 3, Jür 1, Kos 1, Vig 1, Rid 1, Mus 1, 2, 3, Khk 1, Kaa 1, 3, Pha 1, Põi 1, Muh 1, 2, Tõs 1, Aud 1, Tor 1, Pär 2, Hls 1, Trv 1, 6, Vl x1, Kod 2, Kam 1, 2, Rõn 1, Ote 2, 3, San 1, 2, 4, Kan 1, Urv 1, 2, Rõu 1, Vas 1, 2, 3, 4, 5, 6, Se 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, Tt 1, 2.

Lõin kurele...

- Aa. Ma lõin kure külje peale — Koe 1, Kos 1.
 Ab. Ma lõin Kurel külle peale — Jõh 1.
 Ac. Mina lõin kurele külje pihta — Khk 1.
 Ad. Leiie kurel külje pääle — Pst 3.
 Ae. Lõin ma kure külle peale — SJn 1, KJn 1.
 Af. Lõin mina kurel külje pihta — Pär 1, Hää 1.
 Ag. Lõin aga kurel külle pihta — Tor 1.
 Ah. Siis lõin kure külje peale — JJn 1.
 Ai. Lõin mina koore külle pääle — Vl x1.
 Aj. Andsin kure külje peale — Jõe 1, Kod 1.
 Ak. Andsin kurele külje peale — Sim 1, Pst 2.
 Ba. Lõin ma kurel küüru peale — Aud 1, Hls 1.
 Bb. Lõin ma kurel(e) küüru pihta — Tõs 1, Pha 1.
 Bc. Lõin mina kurel küüru pihta — Pär 2.
 Bd. Lõin aga kure küüru pihta — Mus 2.
 Be. Ma lõin kurel küüru pihta — Vig 1, Põi 1, Muh 2.
 Bf. Ma lõin kurel küüra peale — Vig 2.
 Bg. Ma lõin kure küüru pihta — Rid 1.
 Bh. Siis lõin kure küüru pihta — Muh 1.
 Bi. Andsin siis Kurele küüru pihta — Kaa 3.
 Bj. Ja kurele kööru pihta Mār 1.
 Ca. Leije kure kondi pääle — Ote 1.
 Cb. Leiie Kurel kondi pääle — Võn 1.
 Cc. Lei ma kurõ kundi pääle — Urv 2.
 Cd. Lei (Leije) ma kurel(e) kondi pääle — Kan 1, Tt 1.
 Ce. Leije iks kurel kondi pääle — Kam 1, Vas 2.
 Cf. Lei mina kurele kondi pääle — Kam 2, Nõo 1.
 Cg. Kurele lõin kondi pääle — Rõn 1, Se 4.
 Ch. Anni kurõlõ kuntõ pitten — Rõu 1.

- D. Kõputi ma kure kondi pääle — Ote 3.
 E. Kopsi ta kure kondi pääle — Se 3.
 F. Lei ma kurel kukru pääle — Ote 2.
 G. Lõin kure koiva peale — Lai 1.
 H. Mil lõin kure kõrva peale — Kuu 1, 2, 3.
 I. Lõin mina kure kulmu pääle — Hlj 1.
 Ja. Lei kure kuke pääle — Se 7.
 Jb. (Siis) lei ma kurēl kukē pääle — Se 10.
 K. Leie kurē kundza pääle — Se 1.
 L. Lasi kure lagi päähä — Se 18.
 Ma. Leie kurē kündemästä — Se 11.
 Mb. Siis leie kurē kündemäst — Se 17.
 Mc. Kurō lei maha kündmäst — Se 14.
 N. Kure lei maaha kopsahti — Vas 3.
 O. Minna lõin kurre kummuli — Tt 2.
 P. Kurē lõin mina kulbiga — Kaa 1.

P u u d u b : Vai 1, Jõh 2, Kad 1, 2, VMr 1, Jür 1, Mus 1, 3, Kaa 2, Häa 2, Saa 1, Hel 1, 2, Trv 1, 2, 3, 4, .5, 6, Pst 1, Vil 1, 2, SJn 2, Kod 2, Puh 1, 2, San 1, 2, 3, 4, Urv 1, Vas 2, 4, 5, 6, Se 2, 5, 6, 8, 9, 12, 13, 15, 16.

Lõin harakale...

- Aa. Haraka abaluu peale — Jõh 1, Koe 1, Kos 1.
 Ab. Arakale abaluu peale — Jõe 1.
 Ba. Arakale abude pihta — Pöi 1.
 Bb. Arakale abuse — Pha 1.
 Bc. Arakale aode pihta — Rid 1.
 Bd. Harakasel hoate pihta — Muh 2.
 Be. Araka abaliku peale — JJn 1.
 C. Haraka habeme peale — Hlj 1, Jür 1, SJn 1, Vl x 1, Kod 1.
 Da. Harakale hanna peale — Pst 2, 3, Vön 1, Kam 1, 2, Ote 1, 2, Kan 1, Urv 2, Vas 2, Se 4, Tt 1.
 Db. Harakale hanna pihta — Khk 1, Tõs 1, Pär 1, Hls 1.
 Dc. Harakalle ta hanna pääle — Se 3.
 Dd. Harakallõ handa pitten — Rõu 1.
 De. Arakugi anna pääle — San 2.
 Df. Harukal lõin hanna pihta — Vig 1, Aud 1, Häa 1.
 Dg. Harakal lõin hanna peale — Vig 2, Rõn 1.
 Dh. Lei mina harakale hanna pääle — Nõo 1.
 Di. Haraku hanna otsa pääle — San 1.
 Dj. Araku hanna siiva pääle — Ote 3.
 E. Arakale arja pihta — Kaa 3.
 F. Araga aste pihta — Muh 1.
 H. Araka lõin argiga — Kaa 1.
 I. Võti haraga handa piten — Vas 4, Se 16.

P u u d u b : Vai 1, Jõh 2, Kad 1, 2, Kuu 1, 2, 3, Sim 1, VMr 1,

Mär 1, Mus 1, 2, 3, Kaa 2, Tor 1, Pär 1, Hää 2, Saa 1, Hel 1, 2, Trv 1, 2, 3, 4, 5, 6, Pst 1, Vil 1, 2, SJn 2, KJn 1, Lai 1, Kod 2, Puh 1, 2, San 3, 4, Urv 1, Rõu 2, Vas 1, 3, 5, 6, Se 1, 2, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 18, Tt 2.

Viisin kure koju.

- Aa. Viisin kure koduje — Hää 1, Kod 1.
- Ab. Viisin ma kure koduje — Pär 1.
- Ac. Viisin siis kure kojuje(-se) — Kad 2, Tt 2.
- Ad. Viisin aga kurge kojuje — Mus 2.
- Ae. Need viivad kure koduje — Vig 2.
- Af. Viisin Kure koju poole — Jõh 1.
- Ag. Siis viisin kure koju poole — Kos 1.
- Ah. Vei iks kurē umma kodo — Se 12.
- Ba. Tõin mina kure koduje (kodusse) — Jõh 2, SJn 2.
- Bb. Tõie ma kure koduje — Trv 2.
- Bc. Siis tõin mina kure koduje — Vai 1.
- Bd. Tõin siis kure kojuje — Hlj 1.
- Be. Sealt tõin kure kodusse — Sim 1.
- Bf. Säält iks ma kurē kodo tõi — Se 5.
- Bg. Säält iks kurē kodo tõi — Se 11.
- Bh. Tõie kure umma kodo. — Se 18.
- Bi. Tõi kodo tuu kure — Se 7.
- Bj. Tõi ma iks kodo, kodo ette — Se 10.
- Ca. Vei(e) kodo imä kätte — Vas 5, 6, Se 8, 13, 14.
- Cb. Vei õks kodo ime kätte — Se 2.
- Cc. Vei ma kodu imä kätte — Vas 3.
- Cd. Vei ma iks kodo imä kätte — Vas 2.
- Ce. Vei õks ma kodo ime kätte — Se 9.
- Da. Tõie kodo imä kätte — Vas 4, Se 16.
- Db. Tõi ma kodo ime kätte — Se 1.
- E. Kodo oks veie, imel anni — Se 3.
- F. Mil sain kurge koo vedada — Kuu 2, 3.
- Ga. Vei ma kure kua lävele — San 1.
- Gb. Vii ma kurē kua lävele — San 2.
- H. Viisi kodu velle kätte — Puh 2.
- I. Veije ma kodo kasuma — Vas 1.

Puudub: Kad 1, VMr 1, JJn 1, Koe 1, Kuu 1, Jõe 1, Jür 1, Mär 1, Vig 1, Rid 1, Mus 1, 3, Kaa 1, 2, 3, Pha 1, Põi 1, Muh 1, 2, Tõs 1, Aud 1, Tor 1, Pär 2, Hää 2, Saa 1, Hls 1, Hel 1, 2, Trv 1, 3, 4, 5, 6, Pst 1, 2, 3, Vil 1, 2, SJn 1, KJn 1, Vl x 1, Lai 1, Kod 1, Võn 1, Kam 1, 2, Nõo 1, Puh 1, Rõn 1, Ote 1, 2, 3, San 3, 4, Kan 1, Urv 1, 2, Rõu 1, 2, Se 4, 6, 15, 17, Tt 1.

Ajasin Anne (Liisu) lüpsma.

- Aa. Aasin (Aije) Anne lüpsmaie (nüssamaie) — Kad 2, Kos 1, Trv 2.

- Ab. Aejan Anne lüpsemaje — Kod 1.
- Ac. Ma ajasin Anne lüpsema — Vig 2.
- Ad. Ain mina Anne lüpsemaie — Kuu 1.
- Ae. Ai mina Annõ kurgõ nüsma — Urv 1.
- Af. A'asin Liisu lüpsemaie — Jõh 2.
- Ag. Ain mina Liisu lüpsamaie — Vai 1.
- Ah. Aasin naista lüpsemaie — SJn 1.
- B. Panin Anne lüpsemaie — Jõh 1.
- C. Saadin Anne lüpsemaie — Kuu 2, 3.
- D. Ann läks kurge lüpsemaie — JJn 1, Trv 6, SJn 2.
- E. Lüpsas ta see kure ää — Kaa 2.
- F. Leena naine lüpsemaie — Sim 1.

P u u d u b : kõigis muis teisendeis.

A n n e i l ä i n u d l ü p s m a .

- Aa. Ann ei läinud (minnud) lüpsemaie — Kuu 2, 3, Kos 1, Kod 1.
- Ab. Ann ei lähä kurgõ nüsmä — Urv 1.
- Ac. Leena ei läinud lüpsemaie — Sim 1.
- B. Ann ei hakkand lüpsemaie — Jõh 1.

P u u d u b : kõigis muis teisendeis.

L ä k s i n i s e l ü p s m a .

- Aa. Läksin ise lüpsemaie — Kuu 1, Kod 1.
- Ab. Siis läksin isse lüpsemaie — Kos 1.
- Ac. Ma läksin ise lüpsemaie — Sim 1, Kuu 2, 3.
- Ad. Ma lähen ise nüssamaie — Trv 2, 6.
- Ae. Lätsi mina esi kurgõ nüsmä — Urv 1.
- Ba. Haksin kurge lüpsama — Mus 2.
- Bb. Siis haksi kurge lüpsema — Rid 1, Pöi 1.
- Ca. Läksin ise noorukene — Jõh 2.
- Cb. Läksin mina nõrk ja noorukene — Vai 1.

P u u d u b : kõigis muis teisendeis.

L ü p s i n l ü p s i k u t ä i e .

- Aa. Lüpsin ma lüpsiku täie — Kos 1, Kod 1.
- Ab. Lüpsin seed lüpsikud täied — Kuu 2.
- Ac. Ma lüpsin lüpsiku täie — Vig 2.
- Ad. Ma lüpsin lüpsikud täüsi — Kuu 1.
- Ae. Ma nüssä nüsiku täie — Trv 2.
- Af. Nüssan nüsiku täie — Trv 6.
- Ag. Lüpsin täisi lüpsikuida — Kuu 3.
- B. Ann aga lüpsis lüpsiku täie — Kad 2.
- C. Kurg, aga lüpsis lüpsiku täive — Mus 2.
- D. Lepse lüpsiku tääve — Muh 1.
- Ea. Kurg mul lüpsis kulbi täeve — Muh 2.

- Eb. Kurg see lüpsis kulbi täie — Pöi 1.
 Ec. Kurg aga lüpsis kulbi tä(e)ve — Rid 1.
 Ed. Kurg lüpsis kulbi täve — Muh 1.

P u u d u b: kõigis muis teisendeis.

Tõrutelin tõrre täie.

- Aa. Torutelin torred täusi — Kuu 1.
 Ab. Torutelin torred täied — Kuu 2.
 Ac. Toristas siis toori täive — Mus 2.
 Ad. Sorutelin toorvid täisi — Kuu 3.
 B. Lüpsis kurest tõrre täie — JJn 1.
 C. Tünniliste tuuri tävve — Urv 1.
 D. Ja tõmmasin viel toobre täie — Kos 1.
 Ea. Sain ma piima tooberilla — Jõh 2.
 Eb. Tõin mina piima tooverilla — Vai 1.
 Fa. Tuomgase tuori tääve — Muh 1.
 Fb. Tuoma kase tuore täeve — Rid 1.

P u u d u b: kõigis muis teisendeis.

Algkuju määramine.

Laul „Kurg kündmas“ algab enamasti värssidega, mille tõenäone rekonstruktsioon oleks:

„Läksin metsa kõndimaie
 Pühapäeva hommikulla,
 [Argipäeva õhtuella].

Mis ma sealta (metsast) eesta leidsin?“

Sellist algust omavad sageli mitmed teisedki eepilised laulud (näit. „Nuttev tamm“, „Laevapuu“ jne.). Tähelepanu sellele on juhtinud juba dr. O. Kallas oma väitekirjas „Die Wiederholungslieder der estnischen Volkspoesie“. Helsingfors 1901, lk. 96. Mainitud värsside algupära on raske määratella, sest eepiliste laulude sissejuhatusena tunduvad nad kodustena nii paljudeski lauludes. Nii võiks neid pidada r ä n d v ä r s s i d e k s.

Esindus pole aga alati ühesugune, ega esine ka neli esitatud värssi alati koos. Esimene värss, „Läksin metsa kõndimaie“, leidub 107 teisendist 78 juhul. Esinduse erinevusteks on „kõndimaie“ asemel „hommikulla“, „hulkumaie“, „käima“, „kõmberdama“, „kaema“, „kündemaie“ j. t. „Kõndimaie“ on esindatud 41 teisendiga (A-redaktsioon) ja omab ilmset eesõigust algupäraseks värsikujuks.

Teine värss „P ü h a p ä e v a h o m m i k u l l a“ (49 teis.), leidub antud kujul 9 teis., kogu A-red. esindus — 19 teisendit. Sellega võistleb F-red. „H o m m i k u l t a h u l k u m a i e“ (16 teis.), kuid selle leviala on kitsam, peamiselt lõuna-eesiline.

Paralleelvärsiks eelmisele (s. o. „P ü h a p ä e v a h o m m i k u l l a“) on värss „A r g i p ä e v a õ h t u e l l a“. Esindus on seks liialt vähene (15 teis.), et teha kindlaid järeldusi. Kuid arvestades mõtterõhutat olundit, võis see unustamiseks olla soodsam kui näit. eelmine värss.

Kümnel korral esineb kahe eelmise värsi asemel värsipaar:

„Enne kuuda, enne päeva,
Enne haljasta aguda.“

Peamiselt leiduvad need värssid Viljandimaal — 6 teis., ning veel 4 teis. Saa 1, Puh 1, 2, ja Rõu 2, nähtavasti Viljandimaalt levinud lähedaisse kihelkondadesse.

Needki värssid on rändvärssid ja omavad liitumisvõimet samuti nagu eelpoolkäsiteldud värsidki.

Eellukku kuulub ka retooriline küsimus

„Mis ma sealta (metsast) eesta leidsin?“

Käesoleva värsi puhul võistlevad kaks redaktsiooni, mille erinevusteks on „...sealta...“ ja „...metsast...“.

Esimene redaktsioon esineb 41 teisendis 9 korda, teine — 21. Arvuliselt on kaugelt ülekaalus „metsast“-esindus, kuigi leviala näib olevat enam lõuna-eesilisem. Raske on otsustada ühe või teise redaktsiooni kasuks, ning küsimus tuleb sedapuhku jätta lahtiseks, sest ei kuulu ju seegi värss ainuüksi käsiteldava laulu algkujju, vaid rändab koos eelpoolvaadeldud värssidega. Alles kostusega retoorilisele küsimusele algab tavalisest eepilise laulu eriilmelise tegevuse areng.

Leidsin kure kündmast.

Käesoleva laulu sündmustiku jutustus algab kure „kündmise“-episoodiga. See on tunnuslikem, tähelepanukeskeim, levinuim värss kogu laulus, esindatud 101 teisendis, puudub vaid 7 teisendis. Värsi algupäraseks kujuks näib olevat A-red., ja nimelt ainsusekujulisena:

„Leidsin kure kündemasta.“

Kogu esinduses on ainsusel suur ülekaal, 76 : 25.

A-red. kõrval leidub küllalt rohkearvuliselt C-redaktsioonigi:

„Nägin (Näije, Näi) kure kündevada.“

Arvuline ülekaal ei ole kuigi suur (A-red. — 53 teis., C-red. — 40 teis.), kuid A-red. levik on ülemaaline, C-red. esineb peaaegu ainult Kagu-Eestis. Eriti tihedat esindust osutab Setumaa. Siit näib värsiredaktsioon tagasilaenatusena kandunudki Võru- ja Tartumaale. Nii siis: Setumaa → Võrumaa → Tartumaa.

Samasugust esindust leidub mõne üksiku juhuna veel Viru- ja Saaremaal (*Vi* — 2, *Sa* — 3). Need ei tarvitse olla tingimata seoses Kagu-Eesti esindusega, on ju mõeldav nende iseseisevgi tekkimine. „Nägin“ ja „leidsin“ on sisuliselt lähedased, ega ole ka teisi tingimusi (näit. alliteratsiooni), mis vääraksid sellise arvamise.

H a r a k a ä e s t a m a s t.

Eelmisele värsile paralleelne on värss:

„Haraka äestamasta.“

See omab ühtlasimat esindust (70 teis. kuulub A-red. 65) ja alalhoidlikku iseloomu, sest kandudes maa-aladele, kus kohalikus murdes pole tarvitav sõna „harak“ (näit. Saaremaal, Läänemaal, Põhja-Pärnumaal), on see säilinud sealgi. Värsi levik on üle-eestiline, Võrumaa ja eriti Setumaa osutavad vähest esindust, sest, nagu allpool selgub, on Setu-Vastseliina raioonis laul tuntud peamiselt Salme laulu Setu-redaktsiooni sissejuhatuseks. Neis kontamineerunud teisendeis haraka-värss esineb vaid 4 juhul, (*Vas* 2, 4, *Se* 3, 16), tavalisem on seal kure-värsi paralleelvärsina:

„Käre atra (äkli) käändvät.“

V a r e s e v a g u a j a m a s t.

Kolmandaks paralleelvärsiks on:

„Varese vagu ajamast.“

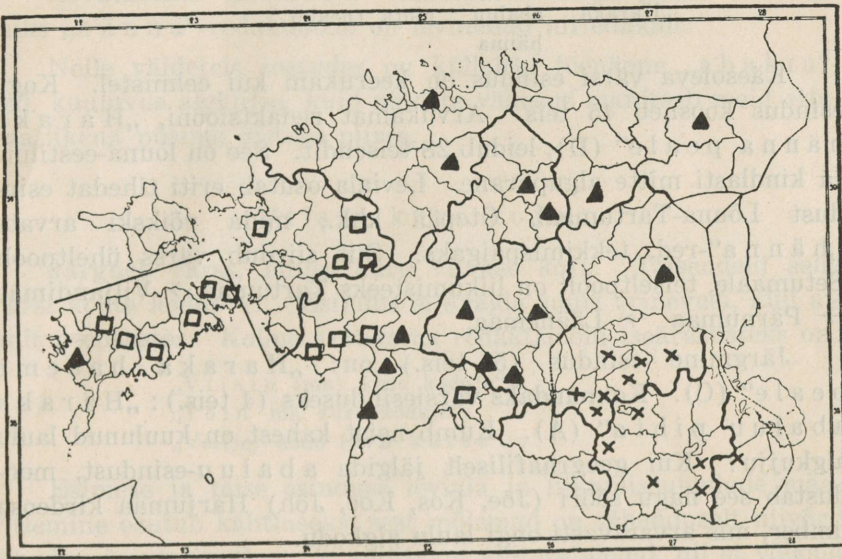
Värss esineb 38 teisendis. Arvuliselt peaaegu võrdsetena võistlevad kaks red.: „Varese vagu ajamast“ (A) ja „Varese vagu vedamast“ (B).

Esimene (A-red.) esineb 18 teis., teine (B-red.) — 20 teis. Mõlemate redaktsioonide leviala on küllalt laialdane (A-red. — Harjumaa, Läänemaa, Pärnumaa, Viljandimaa, Tartumaa, Võrumaa; B-red. — Virumaa, Harjumaa, Pärnumaa, Viljandimaa,

Tartumaa), nii et raske on eesõigustada ühe redaktsiooni kuuluvust algkujju, kuid ometi leidub A-red. suuremal maa-alal ja eriti perifeerial. On võimalik seegi, et käesolev värss pole üldsegi kuulunud laulu algupärandisse, sest kolmas paralleelvärss on sagedasti degeneratsiooni tunnus ja sekundaarne.

Lõin kurele...

Kure lõõmise-värss esineb 61 teisendis. Esindus on peamiselt kolmesugune. Erinevused kolmes esinduses on: „Ma lõin

▲ = Ma lõin kure külje pihta. □ = Lõin ma kurel küüru pihta.
 × = Lõin ma kurel kondi peale.

kure külje peale“ (A), „...küüru peale“ (B) ja „...kondi peale“ (C). Jälgides üksikute redaktsioonide geograafilist levikut, ilmneb: esimese esinduse (A-red.) kirdest edelasse ulatuv laialdasem leviala, teise esinduse (B-red.) piiratud lääne-eestiline leviala, ning kolmanda esinduse samuti piiratud, tihe kagu-eestiline leviala.

A-red. leidub 17 teis., B-red. — 14 teis., algupärane näib olevat esimene, sest teine oma piiratud levialaga on lokaalne redaktsioon. A-red. lähtekohaks on, nagu kogu laulul üldse, Harjumaa kirdeosa. Sealt on kõnealune värss siirdunud piki Järva- ja Vi-

rumaa piiri Tartu- ja Viljandimaale. B-red. sünnipaika võiks oletada Läänemaal või Lääne- ja Harjumaa piiril, sest Saaremaa mõju mandri traditsioonile on vähe tõenäollik. C-red. aga näib tekkinud olevat Tartu- ja Võrumaa piiril, Otepää või Kambja kihelkonnas, ja ulatub ühelt poolt veidi põhja poole, teiselt poolt aga suundub kakku.

Lõin harakale...

Eelmise värsiga moodustab paralleeli värss:

	habeme	
„Haraka	abaluu	pihta (peale).“
	hänna	

Käesoleva värsi esindus on keerukam kui eelmistel. Kogu esindus koosneb 45 teis. Arvukamat redaktsiooni, „Haraka hänna peale“ (D), leidub 28 teisendit. See on lõuna-eestiline ja kindlasti mitte algupärane. Leviala osutab eriti tihedat esindust Lõuna-Tartumaal, Otepää khk., mida võikski arvata „hänna“-red. tekkimisaigaks. Siit siirdub värss üheltpoolt Setumaale, teiselt poolt on liikumisteks Tartumaa → Viljandimaa → Pärnumaa → Läänemaa.

Järgmine esindus (5 teis.) on: „Haraka habeme peale“ (C). Kolmandaks värsiesinduseks (4 teis.): „Haraka abaluu pihta“ (A). Kumb neist kahest on kuulunud laulu algkujju? Kui geograafiliselt jälgida abaluu-esindust, moodustab see nagu sõõri (Jõe, Kos, Koe, Jõh) Harjumaa kirdeosa ümber, mis arvatavasti ongi laulu algkodu.

Oletades „abaluu“-esinduse algupärasust, on huvitav jälgida „abaluu“ murdelist esinemisala. Eesti Keele Arhiivi andmeil oleks see ala: Põhja-Läänemaa, Harjumaa, Järvamaa. Nii leidub teisendis Jõh 1, „abaluu“, kohalikus murdes pole see aga tarvitata, seega rännanud sinna murdealalt, kus „abaluu“ on kodune. Kuid see on üksikjuht, mil laulikule võis tuttav olla „abaluu“ tähenduslikult või kõlalisel ja nii säilis sellisena. Kaugemal laulu oletatavast tekkimisaigast aga püüti tundmatut sõna asendada mõne teise tuntumaga ja „abaluu“ asemele astus mitmel juhul „abeme“ (Hlj 1, Jür 1, SJn 2, Vl x 1, Kod 1).

Saaremaa lauluraiooni redaktsioon on murdekohaselt mugandatud ja „abaluu“ asemel leidub „abude“. Nii siis: „Arakale abude pihta“ (B-red.).

Mõnes teisendis esineb „a b u d e“ või „a b a l u u“ asemel kohaliku murde seisukohalt võimatu vormivärdjas:

„Araka a o d e pihta“ (Rid 1).

„Harakasel h o a t e pihta“ (Muh 2).

„Araka a b a l i k u pihta“ (JJn 1).

Viimases teisendis on sõnale „a b a“ liitunud suffiks -lik.

Kuid värsis „A r a g a a s t e pihta“ (Muh 1) on võõrsilt siirdunud tundmata sõna „a b a l u u“ moondund tähendusetuks, alliteratsioon aga tegi selle välditamatuks.

Arvatavasti „a b a l u u“ tundmatus on põhjuseks sellelegi, miks „h ä n n a“-redaktsioon on levinenud nii edukalt.

Neile väidetele toetudes on küllaltki tõenäone „a b a l u u“-red. kuuluvus algkujju, kuid näidete vähesus manitseb meid ettevaatlikena püsima oletuse piires.

Viisin kure koju.

Järgneb värss, milles kurg viiakse koju. Teisendeid selle värssi kohta leidub 41. Esindus ei avalda suuri erinevusi, küll ainult peensustes. Kolme arvukama redaktsiooni iseärasusteks on:

„Viisin (ma) kure koduje“,

„Tõin ma kure koduje“,

„Vei(je) kodo im ä kätte“.

Esimese ja teise esinduse leviala ja liikumissuundade määritlemine osutub kahtlaseks, sest mõlemad on tähenduselt niivõrd lähedased ega oma kumbki säilitavat alliteratsiooni, nii et võiksid esineda isegi kõrvuti.

Küll aga leiduvad „viisin“-teisendid geograafiliselt enam perifeerial, mille tõttu võiks pidada seda redaktsiooni enam algupäraseks.

Kolmas redaktsioon on puht-setuline ega ulatu Vastseliinast kaugemale.

Kure kojuviimise-värssile järgneb 5 juhul episood, milles kurele pakutakse mitmesugust toitu (Kad 2 — heinu, kaeru, Mus 2 — rukkeid, otri, nisu, Pär 1 — piima-leiba, võileiba, koort-leiba, Hää 1 — leiba, vett, saia, Rõn 1 — otri, rukkeid, herneid). Kurg keeldub võtmast esimest ja enamasti teistki, kuid siis viimaks sööb kolmandat või neljandat:

„Haksin kurge söötamaie
 . . . . .
 Andsin kurele rugi kõltsu,
 Andsin kurele odra kõltsu,
 Andsin kurele nisu kõltsu;
 Kurg ei tahtnud nisu kõltsu,
 Andsin kurele kaera kõltsu,
 Kurg aga tahtis kaera kõltsu.“ (Mus 2.)

Kuigi esindus on laiali üle maa, ei jätku 5 näitest 108 teisendi puhul mingi järelduse tegemiseks.

Seesugust laulujätku leidub Setus „Jänese õhkamise laulus“, kuid siingi söödetakse kits e, mitte jänest. Näit.:

„Anni kitsõlõ hainu,
 Kits es süü' hainu.
 Anni kitsõlõ kaaru,
 Kits sei kaaru magusahe.

A 11419 (3) < Se, Satsarina — P. Voolaine (1928).

Nende värsside kuuluvusse tooks selgust võrdlemisi haruldase laulutüübi „Kits tahab heinu“ uurimus. Selles laulus nõuab kits heinu, ähvardab muidu minna humalasse:

„Kits oli kena neitsikene.
 . . . . .
 Anna mulle einu süüa,
 Einu süüa, kaeru süüa,
 Jahu rokka, juomaaega.
 Kui et anna eini süüa,
 Eini süüa, kaeru süüa,
 Jahu rokka juomaaega,
 Üppan so umala aeda“ jne.

H II 1, 23 (24) < Vaivara — M. Ostrov ja O. Kallas.
 (1888).

Ajasin Anne lüpsma.

Käesoleva värsgiga algab „lüpsmis“-episood ja ühtlasi väheneb märgatavalt värsside teisendite arv. Vähenemise arvata-vaist põhjusist tuleb juttu allpool. Kogu teisendite arv on 19. Siin näib algupärane olevat värss: „Ajasin Anne lüpsmaie“.

Värsi esindus pole kuigi arvukas (A-red. — 10 teis.), ometi esineb peaaegu üle-eestiliselt (Vai 1, Jõh 2, Kad 2, Kuu 1, Kos 1, Vig 2, SJn 1, Trv 2, Kod 1, Urv 1), mis ongi põhjuseks pidada seda algupäraseks.

Ann ei läinud lüpsma.

Edasi järgneb värss:

„Ann ei läinud lüpsmaie“,

mille esindus piirdub 7 teisendiga. Liiga vähesed näited ei luba teha kindlaid järeldusi, kuid siiski näib loogiline sellegi värsi algupärasus, sest värsi liikumissuunad viitavad laulu sünnipaigale, Harjumaa kirdeosale.

Läksin ise lüpsma.

Järgmiseks värסים on:

„Läksin ise lüpsmaie.“

Teisendeid on 14. Algkuju määramisel kahtlusttekitavaid erinevusi ei ole.

Lüpsin lüpsiku täie.

Värסים

„Lüpsin ma lüpsiku(d) täie (täisi).“

osutub algkujulise värסי valik raskemaks, sest peaaegu iga näide (üldse — 15 teis.) on veidi erinev.

Esinduse üldmuljest võiks järeldada algupäraseks ülalesitatud värss, kuigi meetriliselt korrektsem tunduks:

„Lüpsin täisi lüpsikuida“ Kuu 3.

Kumb sõnastus on algupärasem, pole käesoleva materjali põhjal kindlalt võimalik otsustada, viimatiesitatud värss leidub küll vaid ainsas teisendis.

Lüpsi mõõduks on 4 juhul k u l p:

„Kurg lüpsis kulbi täie“ Rid 1, Põi 1, Muh 1, 2.

Esindus näib olevat lokaalne, Saaremaa lauluala redaktsioon, mis lähtunud vast ehk Muhust. Võis see küll olla ka paralleelvärסים „l ü p s i k u“-värסיםle, nii esinevadki teisendis Muh 1 mõlemad paralleelselt.

Tõrutelin tõrre täie.

„L ü p s i k u“-värסי paarisvärסים on:

„Tõrutelin tõrre täie (täisi).“

Seegi rekonstruktsioon on u m b k a u d n e, selle esitamise puhul on arvestatud alliteratsiooni ja kongruentsi paralleelvär-

signa, sest esinduse ebaühtlus ei võimalda kindlaid järeldusi. Värsi kuuluvust algkujju üldse aga julgustavad oletama küll ainult vähesed, kuid väga laialdaselt asetsevad näited (Vai 1, Jõh 2, JJn 1, Kuu 1, 2, 3, Kos 1, Rid 1, Muh 1, Mus 2, Urv 1), arvult 11.

Laulu lõpp-episoodide.

Jälgides üksikute värsside arvulist esindust, hakkab silma teisendite järsk kahanemine „lüksmis“-episoodi algusega. Põhjuseks on asjaolu, et see pole ainsaks laulu tegevusarengu lõpp-episoodiks. Jättes esialgselt kõrvale liitumused teiste lauludega, leidub vähegi arvukamaid lõpp-episoodi esindusi veel ka ks.

Ühes lõpp-episoodis (vrd. lisandatud kaarti) järgneb kure ja haraka „löömisvärssidele“: „Kurg läks metsa kungaten, harak handa hõõriten“. Seesugune lõpp leidub 13 juhul (Lai 1, Võn 1, Kam 1, 2, Nõo 1, Rõn 1, Ote 1, Kan 1, Urv 2, Rõu 2, Se 3, 4, Tt 1). Kaarti silmitsedes ilmneb esinduse lokaalne iseloom. Keskuseks näib olevat Lõuna-Tartumaa, ning sealt on lauluversioon liikunud lõunasse ja põhja. Ka lauludes „Põdratapja“ ja „Kirp kiigel“ kohtame analoogset episoodi, kuni aga neid laule pole lähemalt uuritud, ei ole ka kindel, kus peitub analoogia allikas.

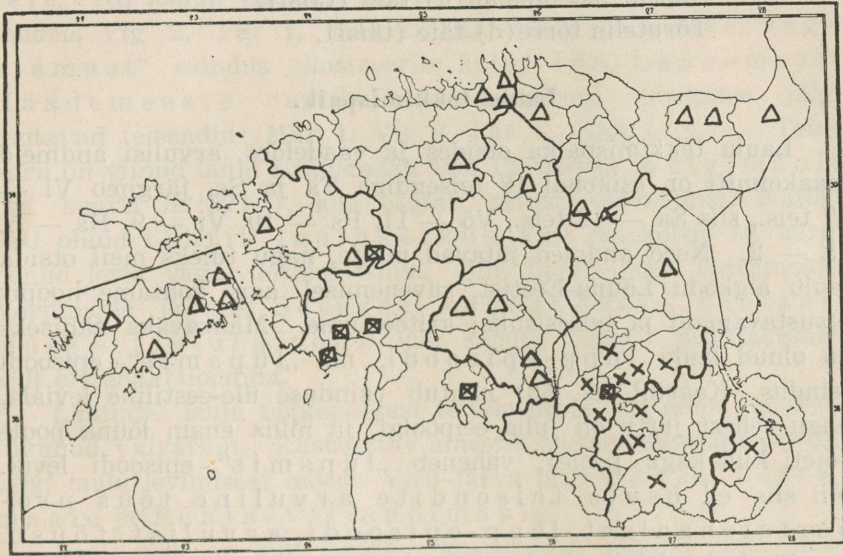
Kolmas lõpp-episood, mida leidub kuues teisendis (Vig 1, Tõs 1, Aud 1, Pär 2, Hls 1, Ote 2), järgneb samuti kure ja haraka „löömis“-värssidele ning selles versioonis „kure küljest jookseb kulda, haraka hännast hõbedat“. Laulik kerib kulla kerasse ja viskab selle merre, et siis sõnum sõuaks koju, viiks teate vendadele ja õdedele (Tõs 1, Hls 1, Ote 2). Viimased värssid on laenatud laulust „Sõnakerakera“ ja käesolevas liitumuses on üsna sobivaks lõplahenduseks, olgugi et sõnumisaat koju on käsitledavas laulus loogiliselt põhjendamatu.

Teisendis Vig 1 järgneb lõpule „kure seljast kulda, haraka hännast hõbedat“ laulutüüp „Kuld“: „Kes oli ullu, võttis kulla“ jne. Teisendis Aud 1 järgneb laul „Ema hual“.

Sellise lõpp-episoodi lokaalredaktsiooni lähtepaigaks võiks pidada Pärnumaa põhjapoolset rannikut. Sealt on see siirdunud

üheltpoolt Lõuna-Läänemaale ning teiselt poolt nn. „Mulgimaale“ ja edasi Lõuna-Tartumaale.

Algupärase lõpp-episoodi valik väga raskeks ei osutu. Vaadeldes vastavat kaarti, näeme „lõpsmis“-episoodi arvuliselt ülekäalukat esinemist (esineb 23 teis.). Kuid see üksi pole määravaks kriteeriumiks, palju otsustavam on esinduse üle-eestiline levik, leidub ju kõnealust motiivi peale Pärnu- ja Setumaa igas maakonnas.

Δ = Kurg viiakse koju, lüpstakse. ⊠ = Kure küljest kulda, haraka hännast hõbedat. × = Kurg metsa kongates, harak hända hõõrites.

Rekonstrueeritud algkuju.

Eelpoolesitatud ainestiku ja analüüsi põhjal rekonstrueerides oleks arvatav laulu algkuju alljärgnev.

Umbkaudselt määratavad, kaheldavad värsid on asetatud nurksulgudesse, ümmarsulgudes on esitatud paralleelsed võimalused.

Läksin metsa kõndimaie

Pühapäeva hommikulla,

[Argipäeva õhtuella].

Mis ma sealta (metsast) eesta leidsin?

Leidsin kure kündemasta,

Haraka äestamasta,
 [Varese vagu ajamast.]
 Lõin ma kure külje pihta,
 Haraka [abaluu] pihta.
 Viisin ma kure koduje.
 Aasin Anne lüpsemaie.
 Ann ei läinud lüpsemaie,
 Läksin ise lüpsemaie:
 Lüpsin ma lüpsiku(d) täie (täisi),
 Tõrutelin tõrre(d) täie (täisi).

Laulu tekkimispaik.

Laulu tekkimispaika otsides ja vaadeldes arvulisi andmeid maakonniti on esikohal 18 teisendiga Ta ja Se, järgneb VI — 17 teis., siis Sa — 12 teis., Võ — 11, Pä — 10, Vi — 9, Ha — 5, Jä — 2. Need andmed jätavad mulje, nagu tuleks meil otsida laulu algkodu Lõuna-Eestist, süvenemisel aga kohtame hoopis otsustavamaid ja teisesisulisi kriteeriume. Määravaks tähiseks on olnud laulu lõpp-episoodi, nn. „l ü p s m i s“ - episoodi esindus. Kaardil (lk. 53) nähtub esinduse üle-eestiline leviala, nagu sellest juttu oli juba eelpoolgi, ja mida enam lõuna poole (õieti küll kagu poole), väheneb „l ü p s m i s“ - episoodi levik. Nii siis ei osuta teisendite arvuline tõus proportsionaalset lõpp-episoodi arvulist tõusu. Järelikult kuulub laulu sünnikoht Põhja-Eestisse. Kuid millisesse maakonda?

Järva- ja Läänemaa kõrvale jättes on küsimusalusteks Viru-, Harju- ja Saaremaa. Saaremaa vastu on mõjusaks väitaks „h a r a k a“ murdelise esindusala vaatlus. Nagu lk. 46 juba tähendatud, ei leidu sõna sellisena Saaremaa murdes, esineb seal peamiselt „k i i t s a k a n a“, ega ole siis laulgi võinud tekkida sellel murde alal. Seda oletust ei väära samuti üksikute värsside levimissuunad.

Virumaa idaosa, Alutagust, pidada laulu tekkimispaigaks, pole eriti põhjust, laulu nähtavad liikumissuunad ei tõenda seda kuidagi. — Kõige tõenäosemaks algkoduks võiks arvata Harju-, Viru- ja Järvamaa piiri, nn. „V i r u - J ä r v a k u l t u u r i - k e s k u s t“, üht meie tähtsamaid lauluraioone. Arvatavad levimissuunadki näivad lähtuvat sellest keskusest.

Laulu levimissuunad.

Laulu levimissuunad on kulgenud Viru-Järva laulurairoonist üheltpoolt mööda Harju- ja Läänemaad Saaremaale, kusjuures tee on oletatavasti läinud läbi Ridala khk., osutavad ju Ridala, Muhu ja Põide palju ühiseid jooni (vrd. kaarti lk. 53 ja 65). — Ida-Läänemaal, umbes Vigala khk. paiku on moodustunud nagu erikeskus, kust laul on levinud Pärnu põhjaranniku kaudu Häädemeestele. Nii leidub värsi „Viisin kure koduje“ A-red. teiseis Vig 2, Pär 1, Hää 1. Ka värsi „Varese vagu ajamast“ esindus illustreerib kulgu Ida-Läänemaalt Häädemeeste randa. A-redaktsiooni levikutee jälgi osutavad teisendid: Mär 1, Vig 2, Pär 1, Hää 1, 2. — Teine haru on viinud laulu Läänemaalt läbi Pärnumaa Mulgimaale (vt. kaarti lk. 37)¹⁾, kus osutab erilist elavnemist. Näibki seal olnud tähtis laulukeskus, kust omakorda on hargnenud levik väga mitmes sihis. Siit liigub laul Tartumaale, Võrumaale ja siis Setusse, kolmandasse tähtsaimasse laulurairooni, kus samuti osutab populaarsust, küll eriredaktsioonina.

Lähtudes laulu tekkepaigast teisele poole, ida sihis, on levik liikunud Vaivarani. Kasustatav ainek näitab selgestinähtavaid jälgi laulu levimisest mööda Viru-Järva piiri Põhja-Tartumaale ja Põhja-Viljandimaale.

Peale selle on laul muidugi kasustanud muidki teid, kuid siinjuures olgu nimetatud vaid need suunad, mis nähtavad käesolevast materjalist.

Liitlaule.

Laul „Kurg kündmas“ on liitunud teistegi laulutüüpidega. Vaadelgem lähemalt, milliste lauludega käsiteldav rahvalaul on kontamineerunud, kontaminatsioonide leviala ja, kui võimalik, levimissuundi, seejuures jäägu kõrvale juhuslikud, vaid mõnel korral esinevad liitumused.

1. „Mikult tuld toomas“.

Töö alul esitatud rändvärsside

Läksin metsa kõndimaie
Pühapäeva hommikulla,
Argipäeva õhtuella

¹⁾ Laulujätku „Mikult tuld toomas“ puhul ilmneb samasugune levimisrada (vt. kaart lk. 65).

asemel esineb 14 juhul (Jõh 1, Hlj 1, Sim 1, VMr 1, Koe 1, Jür 1, Mär 1, Rid 1, Mus 2, Khk 1, Kaa 2, Pöi 1, Muh 1, 2) episood, milles laulik läheb tuld tooma, enamasti „Mikult“, ka „lellelt“ või mõnelt muunimeliselt isikult või talust. Talu kurjad koerad tulevad laulikule kallale, kuid see hüppab kergejalgsena puupinule, pinu aga laguneb põgeniku jalge all. Pinult hüppab laulik kas aidale, aiale, toale ja lennates lõpuks lepikusse, näeb kurge kündmas jne. Edasi järgneb juba laul „Kurg kündmas“.

Iseseisvana laulutüüpi „Mikult tuld toomas“ ei leidu. Kuulub see siis algupäraselt lauluga „Kurg kündmas“ ühte, või on episood pärit mõnest teisest laulust?

Ülalpool nimetasime rändvärssideks laulujätku „Läksin metsa kõndimaie...“, esineb see ju väga mitmete eepiliste laulude sissejuhatusena, eriti sagedane on seesugune laulualgus Setus. „Mikult tuld toomas“ ei ole hoopiski nii laialt levinenud. Seda leidub peale laulu „Kurg kündmas“ veel laulutüübis „Loomad töö!“.

Lisandatud kaart (lk. 65) näitab laulujätku „Mikult tuld toomas“ liitumist nii lauluga „Kurg kündmas“, kui ka lauluga „Loomad töö!“. Sellest nähtub, et liitumist „kure“-lauluga leidub kõige enam Saaremaal ja siis Virumaal, liitumust „loomade“-lauluga aga peaaegu igas maakonnas. Nii siis viimasel juhul on levik ülemaaline ja esindus rohkearvulisem.

„Mikult tuld toomas“ üksikute värsside üksikasjaline analüüs olgu meie algkuju taotluste ja tekkepaiga määritluste aluseks.

Laul algab „tuletoomise“-värssiga:

- Aa. Läksin Mikult tulda tooma — Kuu 1, Vig 1, Mus 1. Plt 1¹⁾.
- Ab. Läksin aga Mikult tulda tooma — Kaa 1.
- Ac. Läksin mina Mikkult tuld tooma — Khk 1.
- Ad. Ma läksin Mikult tulda tooma — Rid 1, Kär 1, Pöi 1, Muh 1.
- Ae. Mina läksin Mikkult tulda tooma — Muh 2.
- Af. Läksin Mikkult tulda otsma — Vil 1.
- Ag. Lätsi Mikale tuld o'tsma — Hel 1.

¹⁾ Laulujätku jaoks „Mikult tuld toomas“ on eriti koostatud värsside loetelu, mis leidub E. R. A.-s.

- Ah. Läksin Mikkult tulda ostma — Vän 2.
 Ba. Läksin lellelt tulda tooma — Jõh 2, Hlj 1, VMr 1, Koe 1, Kod 1.
 Bb. Läksin lellelt tuld aga tooma — Sim 1.
 Ca. Läksin Lillelt tulda tooma — Jõh 1.
 Cb. Ma lään Lillelt tulda tooma — Mär 1.
 D. Läksin Jerult tulda tooma — Kuu 3.
 E. Läksin Lellelt soola tooma — Jür 1.
 F. Lätsi lidele käimä — Hel 2.
 G. Läksin mina Siimoni poole — Rõu 1.
 H. Ma lätsi ütskõrd Siidile — Kan 1.
 P u u d u b: Hlj 2, Kuu 2, Rap 1, Vän 1, San 1.

Peamiseks erinevuseks laulu esimeses värsis on talu või isiku nimi, kellelt tuld tuuakse: kas „Mikkult“ või „lellelt“. Ja kogu värsi algupärane kuju siis, kas „Läksin Mikult tulda tooma“ või „Läksin lellelt tulda tooma“. „Miku“-nimetust leidub Harju-, Lääne-, Saare-, Pärnu- ja Viljandimaal, „lelle“ aga Kirde-Eestis, sel murdealal, kus sõna „lell“ on tarvitata, s. o. Virumaal, Järvamaa idapoolses osas, Põhja-Tartumaal, siis veel Lõuna-Eestis, peale nn. „Mulgimaa“. Vastavad teisendid, „lelle“-versioonid, on: Jõh 2, Hlj 1, VMr 1, Sim 1, Koe 1, Kod 1. Kagu-Eesti kohta on kasutada vaid 2 teisendit, kahjuks pole aga kummaski ei „lelle“ ega „Miku“ nimetust:

- Läksin mina Siimoni poole — Rõu 1.
 Ma lätsi ütskõrd Siidile — Kan 1.

Algupärane näib olevat siiski „Miku“-nimeline värss, sest „Miku“ leviala on kaugelt suurem kui „lelle“: ulatub põhjarannikult lõunasse, alates Harjumaalt üle Lääne-, Saare-, Pärnumaa kuni Lõuna-Viljandimaani. „Lell“ esineb lokaalredaktsioonina Virumaal ja selle lähemas naabruses, Koe 1 ja Kod 1.

Erandlikult leidub „lell“ teisendis Jür 1 ja „Lille“ — Mär 1. Selle põhjal võiks oletada „lelle“-värsi liikumist idast läände, murdealadele, kus „lell“ oli tundmatu. Siin muutus „lelle“ > „Lille“, või asendati hoopis teise nimega. (Nagu allpool selgub, oli see levik sekundaarne.)

Kõige lõunapoolsemals, arvatavast tekkepaigast kaugeimais teisendeis, kaob „t u l e t o o m i s“-moment:

- Lätsi lidele käimä — Hel 2.
 Läksin mina Siimoni poole — Rõu 1.
 Ma lätsi ütskõrd Siidile — Kan 1.

Teine värss sisaldab lauliku kokkupõrke Miku koertega:

- Aa. Miku koerad minu peale — Kuu 1, Rid 1, Mus 1, Khk 1, Pöi 1, Muh 1, Vil 1, Pet 1.
- Ab. Miku koerad minu kallal — Kär 1.
- Ac. Miku koerad tulid minu päle — Vig 1.
- Ad. Mikku koer tuli minu peale — Muh 2.
- Ae. Mika peni tuli pääle — Hel 1b.
- Af. Mika peni pääle tuli — Hel 1a.
- B. Lelle koerad minu pääle — Hlj 1, Sim 1, Kod 1.
- Ca. Lille koerad minu peale — Jõh 1.
- Cb. Lille koerad minu kallal — Mär 1.
- D. Jeru kuerad minu pääle — Kuu 3.
- E. Siimoni pini minnu puri — Rõu 1.
- Fa. Lelle koera haugatele — Koe 1, Jür 1.
- Fb. Lelle kuera aukus minda — Jõh 2.
- G. Lellel kurjad karja koerad — VMr 1.
- I. Siidil olli kurja peni — Kan 1.

Kahel juhul pole laulikul tegemist koertega, vaid inimesega:

- J. Mikku mind taga ajama — Vän 2.
- K. Iide peiu pääle tuli — Hel 2.

Puudub: Hlj 2, Kuu 2, Rap 1, Vän 1, San 1.

Ilmselt on värsi algupärane kuju: „Miku koerad minu peale“.

Seesugust värsikuju leidub Harju-, Lääne-, Saare- ja Viljandimaal, ühtub peaaegu täiesti esimese esindusalaga.

Esineb selleski värsis „Miku“ asemel „Lelle“, kuid samal piiratud alal nagu esimese värsigi puhul, s. o. Kirde-Eestis.

Kolmandas värsis põgeneb hirmunud laulik koerte eest puuriida otsa:

- Aa. Mina Miku pinu peale — Kuu 1, 3, Rid 1, Khk 1, Pöi 1, Muh 1, 2, Plt 1 (riida).
- Ab. Mina aga Mikku pinu pääle — Mus 1.
- Ac. Säält ma Miku pinu pääle — Kär 1.
- Ad. Läksin aga Miku pinu peale — Kaa 1.
- Ae. Jooksin Mikku riida peale — Vän 2.
- Af. Joosi Mika riida otsa — Hel 1.
- Ba. Mina lelle pinu pääle — Hlj 1, Sim 1, Jõh 2 (riida).
- Bb. Mina lelle riida otsa — Kod 1.
- Bc. Läksin Lelle pinu peale — Koe 1.
- Bd. Eks ma läind lelle pinu peale — VMr 1.
- C. Mina Lille pinu peale — Jõh 1.
- D. Minä pike pinü pääle — Kuu 2.
- Ea. Karksi Iide riida pääle — Hel 2.

Eb. Karksin mina riida pääle — Rõu 2.

F. Koja päälta riida pääle — Rap 1.

G. Lätsi mina lao pääle — San 1.

P u u d u b: Hlj 2, Vig 1, Mär 1, Jür 1, Vän 1, Vil 1, Kan 2.

Esindus on üldiselt samasugune kui eelmise kahe värsi puhul, „Miku“ ja „Lelle“ vahekord samuti eelmiste sarnane.

Vastavalt murdealadele vahelduvad selles värsis „pinu“ ja „riit“. Missugune murdekujuga on olnud laulu algupärasel kujul? Kas laulu tekkepaik leidub „pinu“- või „riida“-murdealal?

Kui algupäraseks pidada värssi „Mina Miku pinu peale“, siis näeme 3 esimeses sõnas, muredeti isegi 4 sõnas, *i*-list assonantsi, ning 2 viimases — *p*-list alliteratsiooni, peale selle on ju konsonandid *m* ja *p* labiaalidena väga lähedased. Asetades „pinu“ asemele „riida“, kaob 2 viimases sõnas alliteratsioon, värsi kõlaline ja rütmiline ühtlus väheneb, kuid nähtavasti on laulu levimisel arvestatud just sõna tähendust, pole asendatud tähenduslikult teise, kõlalisel sarnase sõnaga (vrd. lk. 48 abaluu > abeme).

Neljas värss jutustab puuriida lagunemisest koerte eest põgenenud lauliku jalge all:

Aa. Miku pinu pilla-palla — Kuu 1, 3, Rid 1, Mus 1, Kär 1, Kaa 1, Muh 2.

Ab. Mikku pinu läks pilla-palla — Khk 1, Põi 1, Muh 1.

Ba. Lelle pinu pilla-palla — Sim 1, Koe 1.

Bb. Lelle pinu tegin pilla-palla — VMr 1.

C. Lille pinu pirra parra — Jõh 1.

D. Pike pinü pilla palla — Kuu 2.

Ea. Lelle riit läks riba raba — Kod 1.

Eb. Riita maha ripa-rapa — Plt 1.

F. Mikku riita ripakile — Vän 2.

G. Lelle riid(t)a kraksasteli — Jõh 2.

H. Iide riida räksätie — Hel 2.

P u u d u b: Hlj 1, 2, Jür 1, Rap 1, Mär 1, Vig 1, Vän 1, Hel 1, Vil 1, San 1, Kan 1, Rõn 1.

Selles värsis esinev adverbiaalne määritlus, mis kuulub täiendise sõna „pinu“ juurde, oleneb alliteratsiooni tõttu täiendatava sõna murdekujust. Murdealadel, kus on kodune „pinu“, on adverbiaaliks „pilla-palla“, ühel juhul „pirra-parra“. Teisal aga, kus esineb „riit“, on adverbiaaliks „ripa-rapa“.

„riiba-raba“, „ripakile“ või „kraksasteli“ ja „räksätie“.

Viies värss koos kuuendaga on õieti paralleeliks eelmisele värssipaarile:

- Aa. Sealt läksin Annu aida peale — Pöi 1, Muh 2.
- Ab. Siis läksin Annu aida piale — Muh 1.
- Ac. Mina Annu aeda peale — Rid 1.
- Ba. Läksin lelle aida pääle — Hlj 1.
- Bb. Sealt sain lelle aida peale — Sim 1.
- C. Mina Lille aida peale — Jöh 1.
- Da. Mina aga Mikku aida pääle — Mus 1.
- Db. Jooksin Mikku aida peale — Vän 1.
- Ea. Läksin mina Anne aja peale — Kaa 1.
- Eb. Kukusin Anne aja pääle — Kär 1.
- Fa. Minä Hansu haia pääle — Kuu 2, 3.
- Fb. Sielt sain Antsu aia pääle — Kuu 1.
- G. Sealt ma astsin aia peale — Plt 1.
- H. Ma lään lille aja peale — Mär 1.
- I. Astusin Anne aju peele — Khk 1.

P u u d u b: Jöh 2, Hlj 2, VMr 1, Jür 1, Rap 1, Vig 1, Vän 1, Hel 1, 2, Vil 1, Kod 1, San 1, Kan 1, Rõu 1.

Siin on lauliku pelgupaigaks „ait“, õigemini „aida katus“. Esineb küll ka „aed“, näit. Kuu 1, 2, 3, Mär 1, Kär 1, Kaa 1, Plt 1, kuid kõlalise sarnasuse tõttu võiks arvata muutust „aida“ > „aia“ (~ „aja“).

Isikutmääritlev epiteet on mitmesugune: kas „Ann“ („Annu“), „Anne“, „Ants“, „Miku“, „lell“, „Lille“.

„Ann“ ~ „Anne“ esineb Saaremaa laulualal, Kirde-Eesti laulualal on tavaline „lell“, ka „Lille“. „Miku“ esineb vaid 2 juhul: Mus 1 ja Vän 1.

On küsitav, kas kõnealune värss on üldse kuulunudki laulu algkujju, ei leidu ju selle kohta näiteid peale Saaremaa ja Kirde-Eesti (peale teis. Vän 2). Nimetatud värss on sekundaarne ja levinud idast läände.

Siia juurde kuulub täiendiseks värss, mis onomatopoeetselt iseloomustab aida, resp. aia lagunemist:

- Annu aita raksatelli — Muh 1, 2.
- Annu aeda raksatelli — Pöi 1.
- Anne aida raksatas — Khk 1, Kär 1.
- Anne aid aga raksatas — Kaa 1.
- Ann' ärtu raksatalle — Rid 1.
- Antsu aida raksatie — Kuu 3.
- Mikku aita raksatas — Mus 1.

Lelle aita raksateles — Hlj 1.

Lille aita raksatella — Jõh 1.

Vaadeldes aga järgnevat värssi, mis on samuti paralleelne redupaik, omab see palju laialdasemat leviala:

Aa. Mina aga Mikku toa pääle — Mus 1.

Ab. Mina mikku tare tare pääle — Vil 1.

Ac. Läksin Mikku tua peale — Vän 1.

Ad. Riida päält tare pääle — Rõu 1.

Ae. Lao päält tare pääle — San 1.

Ba. Sealt läksin Tooma tua peale — Rid 1, Muh 2.

Bb. Siis läksin Tooma toa peale — Põi 1, Muh 1.

Ca. Mina Lelle tua peale — Jür 1.

Cb. Läksin lelle toa peale Hlj 1, Koe 1.

Cc. Sealt sain lelle toa peale — Sim 1.

D. Sõitse tare lävele — Kan 1.

E. Mina Miku katusele — Vig 1.

F. Läksin lelle kattusele — Kod 1.

Ga. Minä reie repänesse — Kuu 2, 3.

Gb. Sielt sain reie repänesse — Kuu 1.

H. Riida päältä rettenissa — Rap 1.

Puudub: Jõh 1, 2, Hlj 2, VMr 1, Mär 1, Khk 1, Kär 1, Kaa 1, Vän 2, Hel 1, 2, Plt 1.

Käsitletav värss ei oma üksnes laialdasema leviala, vaid esineb Saaremaa ja Virumaa laulualadel paralleelselt „a i d a“-värssiga. Saaremaal on „t o a“ tavaline epiteet „T o o m a“, nii nagu „a i d a“ puhul „A n n e“. Virumaal aga on siingi „l e l l e“. Kuid passaažil, mida mööda laul näib levinud Põhja-Eestist Lõuna-Eestisse, s. o. Läänemaa → Pärnumaa → Viljandimaa → Tartumaa → Võrumaa, leidub „M i k u“. Näiteid on küll ainult: Vig 1, Vän 1, 2, Vil 1, ometi on tõenäolik, et värsi algupärandid oli „M i k u“. Sama passaaži näib kasutanud kogu „t o a“-värss, ulatudes lõunasse kuni Rõugeni.

„T o a“-värsi paarisvärssiks on järgnev värss:

Aa. Mikku tuba tuura-taara — Väi 1, Vil 1 (tare).

B. Lelle tuba tuura-taara — Hlj 1, Koe 1.

C. Mikku tuba tussa-tassa — Mus 1.

D. Lelle tuba tuiga-taiga — Jür 1.

E. Tooma tuba tumsatelle — Rid 1, Muh 1, 2.

F. Lelle tuba tõllakille — Sim 1.

Ning „k a t u s e“-värsi täiendiseks:

G. Lelle kattus kaksipidi — Kod 1.

Puudub: Jõh 1, 2, Hlj 2, VMr 1, Kuu 1, 2, 3, Rap 1, Mär 1, Vig 1, Khk 1, Kär 1, Kaa 1, Vän 1, 2, Hel 1, 2, Plt 1, San 1, Kan 1, Rõu 1.

Seda värssi ei leidu palju. Ridala—Muhu—Pöide esinduses on „t ü m s a t e l l i“, mujal aga — küll vaid üksikute pudemetena (Hlj 1, Koe 1, Vän 1, Vil 1): „Miku (Lelle) tuba tuura-taara“.

On tõenäoline, et seegi värss on kuulunud algkuju, sest kuigi vähe, leidub see maa-aladel, mis üksteisest võrdlemisi kaugel.

Laulujätku viimane värss jaguneb peajoontes kaheks erinevaks redaktsiooniks, tingituna laulusisu järgnevast arengust: kui on liitunud „k u r e-lauluga, siis laulik läheb lepikusse või lihtsalt väljale:

Mina Lelle lepikusse — Jõh 1, Jür 1.
 Läksin lelle lepikusse — Hlj 1, Koe 1.
 Sealt sain lelle lepikusse — Sim 1.
 Sealt ma lendasin leppikusse — Muh 2.
 Sealt mina lendsi lepikusse — Rid 1.
 Siis ma lendasin lepikusse — Pöi 1, Muh 1.
 Lendsin leeri lepikusse — Khk 1.
 Säält ma lipsasin leppiku — Mus 1.
 Ma lään lille lepikusse — Mär 1.
 Läksin mina Miku kaasikusse — Kaa 1.
 Säält ma kukutasin kuusiku — Kär 1.
 Siis läksin lelle välja peale — VMr 1.
 Sialt läksin Saku välja piale — Hlj 2.
 Säält mina kaije Kolga poole — San 1.

On laul aga liitunud laulutüübiga „Loomad töö!“ , siis laulik vaatab aknast sisse ja näeb toas loomi töötamas:

Kaie Mika aknast sisse — Hel 1.
 Jooksin Mikku aknast sisse — Vän 2.
 Säält ma ast'sin aknaelle — Kod 1.
 Mina sisse silmitsema — Vän 1.
 Sielt mina sisse valadin — Kuu 1, 2.
 Mina aknast vaataneli — Jõh 2.
 Lätsi tarre kaema — Kan 1.
 Lao päält tarre — Rõu 1.
 Usinast unghost vaatamaie — Vig 1.

Viimasena esitatud värssi algupärast kuju on raske rekonstrueerida, sest kuigi on usutavam „s i s s e v a a t a m i s e“-värss (ei ulatu ju „lepiku“-värss üldse lõuna poole endist kubermangupiiri), siis ometi on selle kuju raskesti leitav. Käsiteldavaist näidetest ei nähtu mingit säilitavat momenti (alliteratsiooni, kongruentsi paralleelvärssiga) värssi konstruktsioonis.

Eelnenud analüüsi põhjal võiks katsetada laulujätku rekonstrueerimist järgmiselt:

Läksin Mikult tulda tooma,
 Miku koerad minu peale.
 Mina Miku pinu peale,
 Miku pinu pilla-palla.
 Mina aga Miku toa peale,
 Miku tuba tuura-taara.
 [Mina sisse silmitsema].

*

Ülalpool tähendati, et laulujätku „Mikult tuld toomas“ kuuluvus laulu juurde „Loomad töö!“ näib tõenäosem kui kuuluvus laulu juurde „Kurg kündmas“. Kuna liitumust „kure“-lauluga esineb küllaltki laial alal, nimelt Virumaast kuni Saaremaani, näeme lõunapoolsemais maakonnis ainult liitumust lauluga „Loomad töö!“ (vt. kaart lk. 65). Seesuguse nähu seletuseks olgu esitatud alljärgnev lahenduskatse.

Algupäraselt kuulus „Mikult tuld toomas“ ühte lauluga „Loomad töö!“, oli selle sissejuhatavaks alguseks. Näit.:

Läksin Mikult tulda tuoma
 Miku koerad tulid minu piale
 Mina Miku katusele
 Usinast ungast vaatamaie,
 Mis seal tuas tehtanese?
 Tuas aga tehti tublist tööda.
 Karu tampis tainast leiva
 Unt sie tegi ummis kingi
 Vares vaakus lõuka nurkas
 Kiitsakas kädistas kerise taga
 Rebane sie ahtis rehte
 Jänes oli järele vaataja,
 Tihane oli õlle tegija
 Varblane vee vedaja
 Vana viisk oli virde küna
 Muna koor oli kurna tõrs. — Vig 1.

Sellisenäe see levis Lõuna-Eestissegi. Laulu tekkepaik on kindlasti olnud põhja pool endist kubermangupiiri, mis näib olnud ka vana kultuuripiir. Laulu levik kulges L ä → P ä → V l → → T a → V õ, sest mida enam lõuna poole, seda katkelisemaks muutub laul, värsside arv aina kahaneb, sõnastus muutub kõikumamaks. Ometi on püsinud üks värss ühes teisendis, teine värss — teises: nii, näit., osutab esimene värss „Läksin Mikult

tulda tooma“ suurimat säilimistendentsi, püsiv on ka nimi „Miku“, samuti võrdlemisi säiliv on olnud värs: „Mina Miku toa peale“.

Liitumine lauluga „Kurg kündmas“ võis sündida palju hiljem. Seesuguse liitumuse sünnikoht on vististi olnud Virumaa, murdeala, kus tarvitatakse sõna „lell“. See kontaminatsioon, milles kindlasti esines „lell“, liikus idast läände Vi → → Jä → Ha → Lä → Sa, jälgi sellisest levimisest leidub teiseis Jür 1 („Lille“ < „lelle“) ja Mär 1 („lell“). Saare- ja Läänemaal, kus „lell“ tundmatu, elustus primaarne „Miku“. Liitumuses „kure“-lauluga on arvatavasti paralleelselt esinenud värsipaarid:

Mina lelle aida peale,
Lelle aita raksateli.
Mina lelle toa peale,
Lelle tuba tuura-taara.

Näiteid selle kohta leidub just oletatavalt liitlaulu levimisalalt: Hlj 1, Sim 1, Rid 1, Mus 1, Pöi 1, Muh 1, 2.

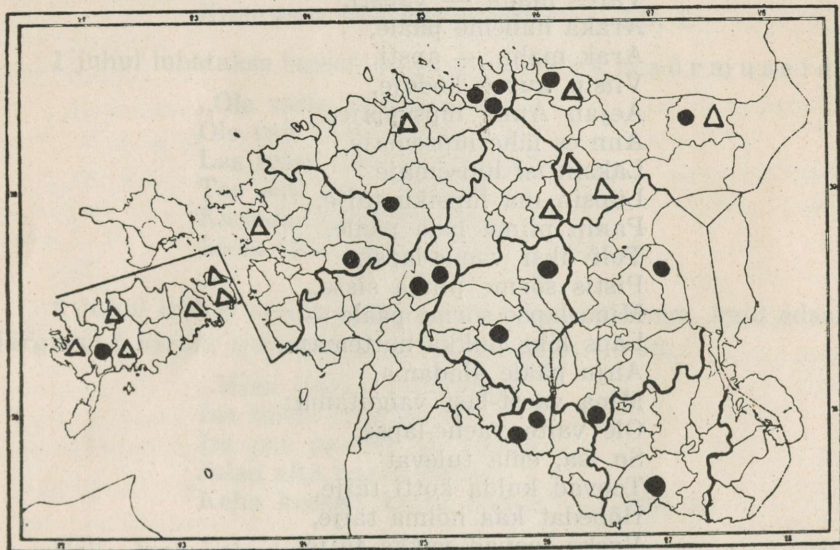
Esitatud liitumusena on laul vististi võitnud palju suurema populaarsuse kui algupärane kuju koos tüübiga „Loomad töö“. On ju „kure“-laulu tegelasedki loomad, õigemini linnud: kurg, harakas, vares, esinevad ju laulus „Loomad töö“ ka kord linnud, tigane, kurg jne., kord aga loomad, hunt, karu, põder j. t. Tõenäoselt on siin värsse mitmest laulutüübist; üksikasjaline uurimus võiks anda usutavamad lahendust.

Kus on aga laulujätku „Mikult tuld toomas“ algupärane tekkepaik? Selle leidmist raskendab asjaolu, et laulu „Loomad töö“ sünnikoht on teadmata. Saaremaal tuntakse „Mikult tuld toomas“ ainult ühenduses „kure“-lauluga, järelikult Saaremaa see olla ei võiks, kuna eeldasime ju kõnealuse laulujätku ühtekuuluvust tüübiga „Loomad töö“. Virumaalt pole säilinud ainustki teisendit, milles leiduks „Miku“ nimi (kui lähtuda sellest, et algupärasest kujus esines „Miku“).

Järvamaalt on liialt vähe näiteid (Koe 1), see ei võimalda järeldusi teha. Kas ehk Viru-Järva kultuurikeskus, Viru-, Järva-, Harjumaa piiril, samuti nagu laulul „Kurg kündmas“? See küsimus tuleb jätta lõplikult otsustamata, kuni laulu „Loomad töö“ on lähemalt uuritud.

„Mikult tuld toomas“ levimissuundi võiks kasustatava ainestiku põhjal kujutella umbes järgmiselt: Lähtu-

des oletatavast tekkepaigast, Vi — Jä — Ha piirilt, levis laul kirdest edelasse, Virumaa piirilt Saaremaale. Teiseltpoolt on jälgi laulu liikumisest läänest itta, rööbiti Viru rannikuga ja kagu sihis, piki Viru-Järva piiri. Nii on teisend Kod 1 kindlasti rännanud Vi → Ta, Lõuna-Eestisse on laul siirdunud, nagu eespoolgi mõne värsi puhul mainitud, loodest kakku: Läänemaa → Pärnumaa → Viljandimaa → Lõuna-Tartumaa → Võrumaa.

„Mikult tuld toomas“ liitumusi: Δ = Liitumus lauluga „Kurg kündmas“, ● = Liitumus lauluga „Loomad töö“.

2. Lapse vaigistuslaul.

Väga vana liitumus, mis näib liikuvat samu passaaže mööda nagu laul isegi, on kontaminatsioon lapse vaigistuslauluga. Tavaline sündmustiku areng selles on järgmine: Kurg tuuakse koju, lüpstakse, nurgast aga tuleb vaenelaps, pistab näpu piima sisse, lapsele lüüakse näpu pihta, laps puhkeb nutma, ja siis järgneb vaigistuslaul, alates värsiga: „Ole vaita, vaene lapsi“. Näit.:

Läksin metsa hulkumaje,
Pühapääva pidamaje,
Hargipääva aegutama,
Leidsin kurre kündamasta,
Tedre tõugu tegemasta,

Araka äästama,
 Vares vagu aejamasta;
 Võttin ma kaseka-kattika,
 Pihlikese peenikese,
 Annin kurre külje pääle,
 Kurg läks maha kupsti,
 Tedre tõise tiiva pääle,
 Teder maha täpsti,
 Varsele vansa pääle,
 Vares maha — vapsti,
 Araka habeme pääle,
 Arak maha — apsti,
 Viisin kurre kodoje,
 Aejan Anne lüpsemaje,
 Ann es lähe lüpsemaje,
 Läksin isi lüpsemaje.
 Lüpsin ma lüpsiku täije,
 Panin piima laua pääle.
 Tuli üksi vaene-lapsi,
 Pistis sõrme piima sisse,
 Mina lapse sõrme pääle —
 Laps läks nukka nuttemaje,
 Ahju pääle aladama,
 Mina vaest-last vaigutama:
 Ole vaite vaene-lapse,
 So isa, ema tulevat
 Toovad kulda kotti täije,
 Hõbedat kaa hõlma täije,
 Vaske toovad vakka täije,
 Tina toovad tõise vakka,
 Pää neil pilgub päälta metsa,
 Jalad alta arva-metsa,
 Keha keskelt keeru-metsa. — Kod. 1.

Ennustatavad kingid on teiseis erinevad: 4 juhul —
 raha, kuld ja hõbe, sõrmused:

„Ole nüüd vaid vaene lapsi,
 Isa tuleb homme koju,
 Ema tuleb tunahomme.
 Toob sul' kindas killingida,
 Hõlma all toob hõberaha,
 Vaka uurdes vaskraha.“ — Pöi 1.

„Ema tuleb varsi koduje —
 Toob sul pius peeningida,
 Õlma sees hõbe rahada,
 Vakka uurdes vana rahada,
 Kirstu uurdes killingida.“ — Muh 2.

„Ole vaite vaene-lapse,
So isa, ema tulevat,
Toovad kulda kotti täije,
Hõbedat kaa hõlma täije,
Tina toovad tõise vakka.“ — Kod 1.

„Ole sina vaid, vaene lapsi —
Ist sul tuleb ilma pealta
Ema ilma keskeelta,
Sõela sees toob sõrmuksida,
Kuue sees toob kudruksida.“ — JJn 1.

1 juhul lubatakse lapsele m ä n g u k a n n e ja s õ r m u s e i d :

„Ole vaita lapsukene
Ole vait Olevi poega
Las tuleb Olev homen kodu
Too sull peus pillikesi
Kamalus toob kannikesi
Sõela täie sõrmuksida.“ — SJn 2.

3 juhul leidub vaigistus isa ja ema kojutulekuga, kuid edasi järgnevad värsid mõnest muust laulutüübist. Näit.:

„Mina lasta vaigistama:
Isa tuleb, ema tuleb;
Isa pea paistab üle metsa,
Jalad alta harva metsa,
Keha keskelt keeru metsa.“ — Sim 1.

Neile laulujätkudele väga sarnane ja tõenäoseks laenuallikaks on iseseisev hällilaul. Näit.:

„Äiu väike vennakene
Kussu väike poisikene
Isa tuleb laadalt koju
Toob sul saiad sarvilised
Mesileivad meelelised.

A 17 (7) < Tartu — Julianne Liiman (1922).

Palju leidub seesuguse hällilaulu näiteid prof. W. Andersoni lastelaulude kogus, näit.: A 17 (7), 24 (7), 37 (7), 51 (8), 119 (10) jne.¹⁾

Saia ja koogi töotuste poolest palju populaarsem kui hällilaul, on põlvelratsutamise laul, kus algus on tavaliselt teissugune. Näit.:

„Tpruu, tpruu, tpruu Riiga,
To lapsel' saia

¹⁾ Vrd. ka H. Neus, Ehstnische Volkslieder. I—III (1850—1852), 108 B.

Linna saiad sarvilised,
Linna kompud magusad.“

A 81 (6) < V.-Maarja — Helene Tõnisson (1922).

„Tule kodo, eidekene,
Tule kodo, too sa saia!
Too sa saiad sarvilised,
Mesi-leivad meelelised,
Kakud kahe-koorelised,
Kringlid kahe-keerulised,
Soola-kakud kärnalised. — Neus 107 D¹⁾.

See ratsutamislaul on laenatud Saksast ja tuntud seal järgmisel kujul:

„Hopp, mein Pferdchen, nach der Stadt,
Bring meinem Lieben Kindchen wat.
Was soll ich ihm denn bringen?
'n grossen Sack voll Kringeln:
Zuckerbrot und Mandelkern
Mag mein liebes Kindchen gern.“ — Böhme 422²⁾.

Nähtavasti on ratsutamislaulust algvärsside muutmisel saadud hällilaul, mis tunginud ka „kure“-laulu.

Seesugust hällilaulu leidub veel Oleviste kiriku ehitamise muistendis (Aarne S 83). Selles loos ei tohi keegi kirikuehitaja Olevi nime teada. Kodus aga Olevi naine vaigistab nutvat poega, kirjeldades isa peatset kojutulekut, nimetades last Olevi pojaks ja öeldes isa kaasa toovat kulda ja hõbedat, mängukanne või saia ja kooke. Sel teel saabki Olevi nimi teatavaks, ja kuuldes torniehitamise ajal hüütavat oma nime, kukub Olev alla. Käesoleva töö seisukohast on huvitav ainult vaigistuslaul³⁾.

Võrdluseks olgu kõrvutatud 12 Oleviste kiriku muistendis esinevat vaigistuslaulu. 3 teisendis pole üldse nimetatud kinke, hällitatakse Olevi poega ja öeldakse, et Olev (ka Olevist) tuleb homme või varsti koju:

„Ole vait, ole vait: ommen tuleb Olev kodu!“ — H II 64, 538/39 (13) < Ta-Maarja — Johannes Kool (1901).

¹⁾ H. Neus, Ehstnische Volkslieder, I—III. 1850—52.

²⁾ Franz Magnus Böhme, Deutsches Kinderlied u. Kinderspiel, Leipzig 1897.

³⁾ Hällilaulu liitumuses „kure“-lauluga esinebki teisendis SJn 2 värss: „Ole vait, Olevi poega.“

„Ära nuts, küll Olevist tuleb koju!“ — H II 46, 204 (31) < Haljala — J. A. Rehberg (1893).

„Oota ikka veel, kyll Olev tuleb varsti koju!“ — ERA II 16, 470 (35) < Kullamaa — H. Tampere (1929).

5 teisendis arvatakse isa toovat pojale kulda või raha:

„Tsüü tsüü tsvakene
Kooni Olev kodo tule
Kuus pütü kulda tuo
Hölma tävve hõbehet!“

H I 8, 118/9 (5) < Vastseliina — Jaan Sandra (1895).

„Laskui Olev kodu tule, toose kuhja kulda (palka suurus), mäe hõbetad.“ H II 33, 314 (3) < Ouduva (< Põlva) — J. Tamm (1889).

„Ole wait Olewi poega! Homme tuleb Olup kodu ja püta täie kulda, ja rasvase kindrali ka veel ligi!“ — GEG, DH 657, 3/5 < Väandra — Jaan Jung.

„Ära nutta lapsukene, Olev tuleb varsi, siis saame hulga raha!“ — H III 24, 234/5 (68) < Halliste — J. P. Söggel (1895).

„Weine nicht, mein Kindchen! Olew kommt bald nach Hause, dann bekommen wir viel Geld!“ — GEG, DH 657, 5/6 < Paistu — Jaan Jung.

3 teisendis toob isa koju tulles saia ja kooke:

„Ära nutsa pojukene,
Ära nutsa, ära kaeba.
Lass tuleb Olew koduje,
See toob sooje saiasida.
Magusaida maasikaida,
Paremaid pähkeleida!“

GEG, DH 657, 7/11 < Kadrina — Jaan Jung.

„Olev vaid Olevi lasta,
Las tuleb Olev linnast koeu,
Toob sulle saiad sarvilised,
Teised saiad tippulised.“

H II 39. 157 (269) < Koeru — Hans Anton Schultz.

... „ära itge mu lapseke, Olev tuleb hommen kodo ja tuub saia.“
H III 9, 342/3 (4) < Kodavere — Joosep Kook (1888).

Ühel juhul toob isa mängukanne:

„...ole vaid armas laps, sinu isa Olev tuleb homme kodu ja toob suure hulga Sinule mängu asju kaasa.“ — H II 38, 579 (1) < V.-Maarja — C. Mastberg (1892).

Nii on iseseisev hällilaul siirdunud ka kõnealusesse muistendisse. Mainib ju J. Jung'ki Kadrinast üleskirjutatud Oleviste kiriku muistendi variandis leiduva vaigistuslaulu puhul: „Dieses Lied hat vor Kurzem noch in Palms als Wiegenlied gedient“¹⁾.

Kuna muistendi sündmustikus pole oluline isa kaasatoom, vaid see moment, et vaigistaja lauldes nimetab Olevi nime, võis laen teostuda hõlpsalt ja takistamatult²⁾.

Setu „Jänese õhkamise laulu“ redaktsioonis esineb „Iüpsmis“-episood samuti nagu „kure“-lauluski, samuti tuleb nurgast vaenelaps, kuid ei pista näppu piima sisse, vaid tõukab ümber piimanõu, seetõttu ei vaigistata vaeslast, vaid ähvardatakse:

Ooda ooda vaenõ lats
Las mul kokõ kodo tulõ
Saava saksu nillutus
Mullõ kinga ummõldus.

A 11403 (1) < Se, Vilo v. — Paul Voolaine. 1930.)

Siingi tuleb jälle korduvalt tähendada, et täiendav uurimus toob selgitust lahendamatuise küsimusisse.

„Jänese õhkamise laulu“ Setu redaktsiooniga sugulust osutab Urvaste teisend, kus vaigistus ja ähvardus esinevad paralleelselt:

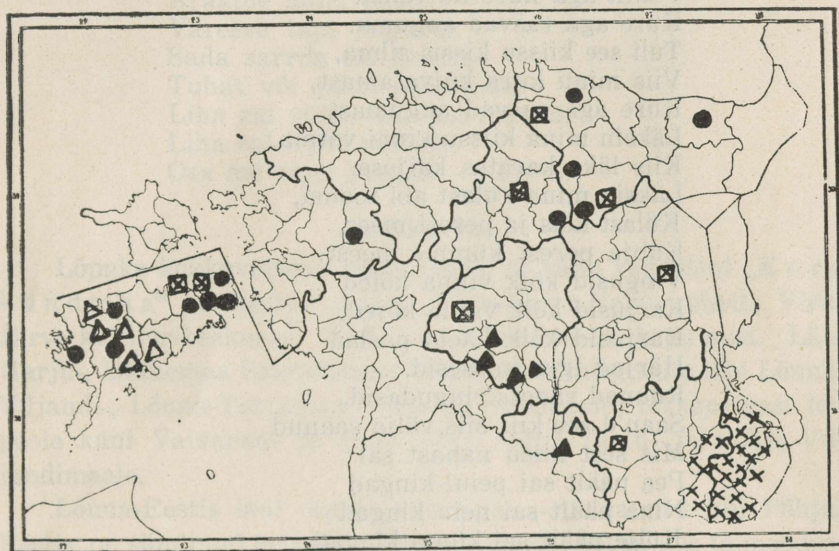
„Ooda, ooda, nuñnu, nuñnu,
Las' ku' imä kodu tulõ,
Küll su küütse küdsetäse,
Sõrmõ otsa sõkkutasõ!“ — Urv 1.

¹⁾ GEG- DH 657, 7/11.

²⁾ Hällilaulus salanime avaldamise motiiv esineb ka germaani rahvaluules, sealgi laialt tuntud Olevi kirikuehitamisloos: „Ziss, ziss! morgen kommt Wind und Wetter dein Vater heim und bringt mit sich sonne und mond, oder den heil. Olaf selbst!“ (J. Grimm, Deutsche Mythologie³. I. 515.) või Kallundborgi kiriku muistendis: „Still, still, mein kind, morgen kommt dein vater Fin und bringt dir Esbern Snares augen und herz zum spielzeug!“ (J. Grimm, Deutsche Mythologie⁴. III. 302.). Liivlasedki tunnevad Olevi lugu. (Vt. O. Loorits, Liivi rahva usund. II. 1927. lk. 211.) Salanime avaldamist leidub veel liivi muistendis „Last hällitav hiiglanaine“. Ema hällitab last sõnadega: „Eia-eia (= äiu-äiu), Gotlantiin (see olnud vana kuradi tütre nimi), žūžu-žūžu (= kussu-kussu), Gotlantiin, rite kaniņš atves jounu kundziņ“ (= kohalikus läti murdes, s. t. homme Kaniņš toob noore isandakese) (vt. O. Loorits, Liivi rahva usund. II 1927. lk. 211).

3. Teisi liitumusi.

Setu-Vastseliina lauluraionis moodustab laul „Kurg kündmas“ eelloo „Salme“-laulu Setu redaktsioonile „Kureneiu“. Sellelt esindusalalt on teisendeid 24, peale ühe kuuluvad need kõik „Kureneiu“ — laulu. Näit.:

Liitumused: ● = Mikult tuld toomas. × = Salme laul. △ = Kass kaevus. ⊠ = Ole vait, Olevi poega. ▲ = Rikka härg vaese vares.

„Iste ma ilma veere pääle
Tulli ma üles hommonkult
Inne varra vallked
Lätsi mõtsa kõndima
Näije ma kure kündevad
Harakad näij äestävad
Võti ma kure kaala piten
Võti haraga handa piten
Tõije kodo ima kätte
Ima pand sallve kasuma
Ja villa vakka vinnümä
Kurest kasvi kulda näijo jne. — Vas 4.

7 teisendis (Mus 1, 3, Kaa 1, 2, Pha 1, San 3, Tt 2) on laulu lõppu liitunud laulutüüp „Kass kaevus“:

Läksin metsa kõndima,
 Pühal, argil hommikul.
 Leidsin mina kured kündemasta
 Ja arakase äästamasta
 Lõin ma kurele küüru pihta,
 Arakale abuse.
 Viisin mina kure kojuse,
 Panin aga kure kuivama,
 Kure aga rasvad anguma.
 Tuli see kiissu kissis silma,
 Viis minu kure kuivatamast,
 Kure aga rasvad angumast.
 Läksin mina kiissu kinni võtma,
 Kiis läks karates kaijose.
 Läksin mina külast abi tooma,
 Külast köis ja perest mees,
 Kubja perest kümme meest.
 Vingusid kõik vinna köied
 Karjusid kõik vinna kõjed,
 Karjusid kõik kaela paelad.
 Härjad iges inissesid,
 Ruunad rangis ringudasid,
 Saan'd see kiis siis välja saanud
 Mis sest kiisu nahast sai:
 Pea päält sai peiul kingad
 Nina päält sai neiu kingad
 Külje päält sai künni kingad
 Selja päält sai sõidu saapad
 Häнна alt sai härja rahtmed. — Pha 1.

Seesugust kontaminatsiooni on Saaremaal, peamiselt kolmes lähestikku asetsevas kihelkonnas: Mustjalas, Kaarmas, Pühas. Ullataval kombel leidub 1 teisend, sõnastuselt küll suuresti erinev, kaugel Tartumaal, Sangaste khk.

3 juhul on liitunud „kure“-laulu lõppu mõni värss kiigelauludest: Kad 2, Sim 1, Urv 1. Näit.:

„Isa tuleb, ema tuleb;
 Isa pea paistab üle metsa,
 Jalad alta harva metsa,
 Keha keskelt keeru metsa.“ — Sim 1.

Lõuna-Viljandimaal on olnud teatud edu laulu lõpuna tüübil „Rikka härg, vaese vares“. Selline kontamineerunud lõpp esineb Trv 4, Pst 3, Vil 2, San 3. Liitumust võis põhjustada varese esinemine kure paralleelvärssides:

Lätsi mõttsa enne kuuda,
 Enne kuuda, enne päevä,
 Enne allasta aguda.
 Näiie kure küllvavada,
 Araku äeestavada,
 Varesse vagu vedävät.
 Leiie kurel külle pääle,
 Arakule ännä pääle,
 Varesse tapi kogundi.
 Sada sarrda sai lihada,
 Tuhad vôi pütti päädikida.
 Liha sai süüä, liha sai müüvä,
 Liha sai linna vedäda,
 Osa sai orjel jagada. — Pst 3.

Kokkuvõte.

Lõpuks kokkuvõttena võiks öelda, et vana rahvalaul „K u r g k ü n d m a s“ on loodud umbes Viru-Järva-Harju piiril. Viru-Järva kultuurikeskuses. Sealt on see levinud üle kogu maa. Läbi Harju-, Läänemaa Saaremaale; Läänemaalt hargnedes läbi Lõuna-Viljandi-, Lõuna-Tartumaa Võru- ja Setumaale; tekkepaigast ida poole kuni Vaivarani ja kagu sihis Põhja-Tartu- ja Põhja-Viljandimaale.

Lõuna-Eestis laul osutab suuremat populaarsust kui Põhja-Eestis, on sündinud eriredaktsioone, nii näit. Setus, kus ta moodustab sissejuhatuse „S a l m e“-laulu Setu redaktsioonile.

Algupärase lõpu, „l ü p s m i s“-episoodi, asemel esineb veel kahesugust lokaalredaktsioonilist lõpplahendust:

„Kurg läks metsa kungaten,
 Harak handa hõõriten.“

Lõuna-Tartumaal, ja Pärnumaal:

„Kure küljest jooksis kulda,
 Haraka hännast hõbedat.“ —

Laulu tekkeaega pole võimalik käesoleva ainestiku varal määratella, esitada on vaid *terminus ante quem* — 1870.

Kontaminatsioonest tähtsaimana oleks mainida liitumist laulujätkuga „M i k u l t t u l d t o o m a s“, mis algupäraselt on kuulunud laulutüüpi „L o o m a d t ö ö l“. Samuti huvitav on liitumus h ä l l i l a u l u g a, mis esimese värsi muutmisel on sündinud saksa algupäraga p õ l v e r a t s u t a m i s e l a u l u s t: „Sõit, sõit linna...“

A

9216

i34617449

Õpetatud Eesti Seltsi kirjastus

K. Mattieseni trükikoda o.-ü., Tartu 1935.

iii -